

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

Τίτλος Εργασίας:

**ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ
ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ**

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ/2023

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

Τίτλος Εργασίας:

**ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ
ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην
«Ευρωπαϊκή Πολιτική και Διακυβέρνηση» στο
Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ/2023

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Βασίλειος Γεωργόπουλος, 2023**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Γεωργόπουλος Βασίλειος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Αμυντική Πολιτική και Ασφάλεια στην Ευρώπη Μετά τον Πόλεμο της Ουκρανίας», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Γεωργόπουλος', is written over a faint, light blue circular stamp.

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Γεωργόπουλος Βασίλειος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Αμυντική Πολιτική και Ασφάλεια στην Ευρώπη
Μετά τον Πόλεμο της Ουκρανίας

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος)	Κυριακοπούλου Καλλιόπη	(υπογραφή)
Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:	Αναστασιάδου Μερσίλεια	
Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής:	Ευθυμιόπουλος Μάριος	

Ευχαριστίες

Με την παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ευρωπαϊκή Πολιτική και Διακυβέρνηση» του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου, ενός όμορφου ταξιδιού γνώσης που ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2022.

Η ολοκλήρωσή της εργασίας θα ήταν αδύνατη δίχως την πολύπλευρη υποστήριξη, καθοδήγηση και ενθάρρυνση της επιβλέπουσας καθηγήτριάς μου, κυρίας Καλλιόπης Κυριακοπούλου. Την ευχαριστώ ολόψυχα για τη συνεργασία, την κατανόηση και τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε για να με βοηθήσει να ολοκληρώσω επιτυχώς αυτήν την προσπάθεια και που παρά τις δυσκολίες, μέχρι τελευταία στιγμή συνέχισε να πιστεύει σε μένα.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Λεωνίδα και Παγώνα, για την άνευ όρων στήριξη και αγάπη τους και για την αρωγή τους σε κάθε μου επιλογή.

Στην αγαπημένη μου κόρη,

Αριάδνη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία διερευνά την αμυντική πολιτική και τα μέτρα ασφάλειας στην Ευρώπη μετά τον πόλεμο της Ουκρανίας. Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία ήταν το αποκορύφωμα χρόνιων αντιπαραθέσεων και πολιτικών επιλογών, όχι μόνο των δύο εμπλεκόμενων χωρών, αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Αμερικής και του Ηνωμένου Βασιλείου. Η εργασία ξεκινάει με μια γεωχρονική τοποθέτηση των σημαντικότερων γεγονότων, που έλαβαν χώρα στον ευρωπαϊκό χώρο. Στη συνέχεια αναδεικνύεται η συμβολή της εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Μεγάλης Βρετανίας και ο κομβικός ρόλος του NATO στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται μελετώντας την περίπτωση της Ουκρανίας ως προς διάφορες σκοπιές δράσης των ευρωπαϊκών κρατών και καταλήγει κάνοντας μια πρόβλεψη για την μελλοντική κατάσταση του πλαισίου ασφαλείας στην Ευρώπη.

ABSTRACT

This dissertation examines the defense policy and security measures taken in Europe after the Russian invasion of the Ukraine. The invasion of Ukraine by Russia can be seen as the result of complex interactions and political choices amongst various actors; not only between Russia and Ukraine, which are the primary actors involved in the conflict but also the European Union, the United States and the United Kingdom. This study starts with accommodating the key events that took place in the European space within a geochronological context. Then, it moves into examining the impact of Brexit and the decisive role of NATO upon European Security. Next, the study focuses on the case of Ukraine in relation to actions and interactions by European partners. Finally, it makes an effort to predict, to the extent possible, the future of European Security.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	vi
ABSTRACT.....	vii
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Χρονολόγιο – Σύντομη Γεωχρονική Τοποθέτηση	6
2. Το Πλαίσιο Δράσης.....	10
2.1 Ο ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας μετά το Brexit στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια.....	10
2.2 Ο ρόλος του NATO στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια.....	16
2.2.1 Μπορεί να αυξηθεί η Στρατηγική Αυτονομία της Ευρώπης χωρίς να υπομονευθεί ο ρόλος του NATO;	22
2.2.2 Αγαστή συνεργασία μεταξύ NATO και ΕΕ οδηγεί σε αυξημένη ή μειωμένη Ασφάλεια-Περίπτωση Ουκρανίας.....	23
3. Πόλεμος Ουκρανίας.....	25
3.1 Μελέτη περίπτωσης της Ουκρανίας: ως υπόθεση εργασίας	25
3.1.1 Θα ενώσει ή θα διχάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	26
3.2 Δράσεις και Αντιδράσεις των χωρών στην Ευρώπη Πριν και Μετά την επέμβαση στην Ουκρανία.....	28
3.2.1 Οι αντιδράσεις των ισχυρών κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης	29
3.3 Αξιολόγηση της παρούσας κατάστασης στην Ευρώπη και του πλαισίου ασφάλειας.....	31
3.4 Προβλέψεις της μελλοντικής κατάστασης στην Ευρώπη και του πλαισίου ασφάλειας.....	33
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	35
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	38
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	38
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	40

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2010, οι σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον και κυρίως μετά το 2014, όπου η σύγκρουση ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Ρωσία έγινε εντονότερη. Το 2014 σημαδεύτηκε από την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και την ένοπλη σύγκρουση στο Ντονμπάς. Το αποτέλεσμα ήταν οι αρνητικές εκτιμήσεις και οι δυσοίωνες προβλέψεις για το μέλλον των σχέσεων των δύο μερών να πολλαπλασιαστούν. Μάλιστα αρκετοί θεώρησαν ότι «οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοί τους μοιράζονται το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για αυτήν την κρίση» (Chotiner, 2022). Παρότι από το 2010 και έπειτα υπήρξαν προσπάθειες αποκατάστασης των σχέσεων και ανάπτυξης της συνεργασίας των δύο μερών, οι Forsberg και Haukkala (2016), αναφέρθηκαν στις σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας ως μια αποτυχημένη εταιρική σχέση. Ο λόγος ήταν ότι οι διαφορές τόσο στο πολιτικό και στο οικονομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο ασφάλειας έγιναν μεγαλύτερες προκαλώντας πιο βαθιά κρίση στις σχέσεις τους. Αποκορύφωμα αυτών των διαφορών που με το χρόνο γινόταν ολοένα και μεγαλύτερες, ήταν το 2021, όταν δεν κατέστη εφικτή η εύρεση μιας αμοιβαία αποδεκτής γεωπολιτικής ισορροπίας, με αποτέλεσμα της αυξανόμενης σύγκρουσης, την σφοδρή αντιπαράθεση για το μέλλον της Ουκρανίας (Siddi, 2022, p. 893–898).

Ο πόλεμος που εξαπέλυσε η Ρωσία εναντίον της Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022 έχει περιγραφεί ως ένα σημείο καμπής για την ευρωπαϊκή πολιτική, ασφάλεια και οικονομία. Τις εβδομάδες πριν από τη ρωσική επίθεση, το Κρεμλίνο απηύθυνε τα αιτήματά του για μια νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλειας κυρίως απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες, και αντιμετώπισε την Ευρωπαϊκή Ένωση ως δευτερεύοντα εταίρο της Ουάσιγκτον. Επιπλέον, θεώρησε την πολιτική της Ουκρανίας αποτυχημένη και χωρίς ιστορικό κρατισμό, την οποία η Δύση χρησιμοποιεί στα πλαίσια μιας αντιρωσικής πολιτικής (Putin, 2022). Ωστόσο, οι πιο βαθιές συνέπειες του πολέμου αφορούν τις σχέσεις της Ουκρανίας με τη Ρωσία και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη θέση της στην ευρωπαϊκή πολιτική και τη σχέση μεταξύ της Ρωσίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Siddi, 2022).

Η ευρωπαϊκή πολιτική και ασφάλεια πλέον δεν έχει αλλάξει σε πολλά επίπεδα. Η αναμόρφωσή τους στο νέο πλαίσιο θα πρέπει να εξεταστούν συμπεριλαμβάνοντας την οπτική γωνία των εξωτερικών παραγόντων, όπως είναι η Ουκρανία, και όχι εξετάζοντας αποκλειστικά μια προοπτική με επίκεντρο την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπλέον, η σχέση

Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας θα πρέπει να επανεκτιμηθεί στο ευρύτερο πλαίσιο του αυξανόμενου γεωπολιτικού ανταγωνισμού (Siddi, 2022, p. 893–898). Δηλαδή να ερευνηθεί εάν η τρέχουσα, βαθιά κρίση της σχέσης είναι μόνο αποτέλεσμα γεωπολιτικής αντιπαράθεσης στην Ανατολική Ευρώπη -ή εάν αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διαμάχης μεταξύ φιλελεύθερων και ανελεύθερων ιδεών. Κατ' επέκταση της παραπάνω υπόθεσης θα μπορούσε επιπλέον να γίνει η υπόθεση εάν αποτελεί μια περιφερειακή σύγκρουση μεταξύ ενός μπλοκ υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και ενός νέου μπλοκ υπό την ηγεσία της Κίνας. Και τελικά η συνεργασία που υπήρχε σε ορισμένους τομείς, όπως για παράδειγμα ο κρίσιμος τομέας της ενέργειας, έχει πάψει πλέον οριστικά να υφίσταται μεγαλώνοντας όλο και περισσότερο το χάσμα και την αντιπαράθεση των δύο πλευρών;

Σύμφωνα με την ανάλυση του Turbulent Times (Cross και Karolewski, 2021) διαρθρωτικοί λόγοι, και ιδίως ο γεωπολιτικός ανταγωνισμός στην Ανατολική Ευρώπη, και παράγοντες που σχετίζονται με την ταυτότητα, όπως η ρωσική οντολογική ανασφάλεια προκάλεσαν την επιδείνωση των σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας. Οι Cross και Karolewski (2021) υποστηρίζουν ότι η ΕΕ υπήρξε ως επί το πλείστον μια πιο παθητική αντιδραστική δύναμη, αλλά πλέον μετά την ρωσική επιθετική πολιτική στην Ανατολική Ευρώπη, έχει αυξήσει το ενεργητικό της προφίλ. Ως αποτέλεσμα, η δράση και η ισχύς της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αυξηθεί, αντί να περιοριστούν από τις ενέργειες της Ρωσίας. Η ψυχρότητα στις σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες και η ασταθής εξωτερική πολιτική της Ουάσιγκτον κατά τη διάρκεια της προεδρίας Τραμπ, είναι μια εξέλιξη, που σύμφωνα με αρκετούς μελετητές, συνέβαλλε επίσης στο να εντείνει η Ευρωπαϊκή Ένωση τη δράση της (Siddi, 2022, p. 893–898).

Τελικά, οι σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία συμβάλλουν στην καθιέρωση ενός λιγότερου σταθερού διεθνούς πλαισίου σταθερότητας. Ενώ η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας έχει σίγουρα αλλάξει από τότε τις αρχές της δεκαετίας του 2000, το ίδιο ισχύει και για την εξωτερική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως λόγω της ανατολικής της διεύρυνσης, της συμπερίληψης κρατών μελών με διαφορετικές προτεραιότητες εξωτερικής πολιτικής και την έναρξη νέων πολιτικών πλαισίων, όπως η Ανατολική Εταιρική Σχέση. Η αρχική παραδοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αλλάξει ελάχιστα σε αυτά τα χρόνια και οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι είναι ως επί το πλείστον μια αντιδραστική ισχύς. Ομοίως, ο ισχυρισμός ότι η αλλαγή συνέβη κυρίως στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας υποβαθμίζει τις εξελίξεις στην Ουκρανία –μια χώρα που γνώρισε δύο επαναστάσεις και ουσιαστική εσωτερική και εξωτερική πολιτική αλλαγή τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

Οι Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων μπορούν να διερευνήσουν την κρίση των σχέσεων μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας, που κορυφώθηκε με τη ρωσική εισβολή, διερευνώντας παράλληλα το ρόλο και τις αντιλήψεις κρατών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης και το πώς τελικά αυτές οι εξωτερικές δυνάμεις επηρέασαν τις σχέσεις μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ουκρανίας (Siddi, 2022, p. 893–898).

Η ανάλυση των Chaban και Elgström (2021) περιστρέφεται γύρω από μια σύγκριση μεταξύ των αντιλήψεων της ίδιας της Ουκρανίας και της εξωτερικής ουκρανικής ελίτ για την εξωτερική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην ανάλυσή τους προσπαθούν να αποφύγουν την παγίδα του ευρωκεντρισμού, εστιάζοντας στην αξιολόγηση του τρόπου υποδοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο πώς αντέδρασε ως παράγοντας εξωτερικής πολιτικής. Προσδιορίζονται τέσσερις ρόλοι πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κρίση της Ουκρανίας: η Ευρωπαϊκή Ένωση ως παγκόσμιος και περιφερειακός ηγέτης ισχύος, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως διμερής εταίρος, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως μεσολαβητής και η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας της δημόσιας διπλωματίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται σημαντική δύναμη στον οικονομικό και κανονιστικό τομέα, αλλά αναποτελεσματική μεσολαβητική δύναμη, αδύναμη στη δημόσια διπλωματία και ως ανύπαρκτη στον τομέα της ασφάλειας. Οι Chaban και Elgström (2021) υπογραμμίζουν ότι η εξέταση αυτών των αντιλήψεων είναι σημαντική προκειμένου να αξιολογηθεί η εξωτερική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις τέτοιες απόψεις ενίοτε πηγάζουν από μη ρεαλιστικές προσδοκίες των ουκρανικών ελίτ.

Η ενεργειακή πολιτική εστιάζει κυρίως στο φυσικό αέριο, μια ευαίσθητη ενεργειακή πηγή, λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών της. Το φυσικό αέριο μπορεί να αποσταλεί μόνο μέσω αγωγού ή –σε πολύ χαμηλές θερμοκρασίες– σε υγρή κατάσταση με βυτιοφόρα και επιπλέον, οι αγορές φυσικού αερίου είναι περιφερειακές και κατακερματισμένες (σε αντίθεση με τις παγκόσμιες αγορές πετρελαίου). Εξαιτίας της γεωγραφικής του εγγύτητας, η υπάρχουσα υποδομή και του σχετικά χαμηλού κόστους παραγωγής, η Ρωσία έχει γίνει ο μεγαλύτερος και πιο ανταγωνιστικός προμηθευτής φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά. Τελικά το ενεργειακό εμπόριο συμβάλλει στις ειρηνικές σχέσεις ενισχύοντας τα κοινά συμφέροντα, ακολουθώντας την ιδεολογία του φιλελευθερισμού. Όμως ταυτόχρονα αποτελεί και ένα ισχυρό όπλο όταν τα συμφέροντα συγκρούονται (Siddi, 2022, p. 893–898).

Το ενεργειακό εμπόριο ξεκίνησε χάρη στην πρωτοβουλία ευρωπαϊκών κρατικών επιχειρήσεων και διπλωματικών συμφωνιών που συμμετείχαν Σοβιετικοί και εν συνεχεία

Ρώσοι αξιωματούχοι. Η Ρωσο-Ευρωπαϊκή σχέση φυσικού αερίου ξεκίνησε να επεκτείνεται από τη δεκαετία του 1990 έως το 2010, εξελίσσοντας όλα αυτά τα χρόνια τις ιδέες και τις συνεργασίες ανάμεσα στις δύο πλευρές. Λόγω της αναδιάρθρωσης της ευρωπαϊκής αγοράς ενέργειας τις δεκαετίες 1990 και 2000, κατά τις οποίες έγιναν πολλές ιδιωτικοποιήσεις και ψηφιοποιήθηκε το εμπόριο του φυσικού αερίου, οι προσωπικοί και μακροπρόθεσμοι συμβατικοί δεσμοί μεταξύ ανατολικών και δυτικών παραγόντων είχαν σε μεγάλο βαθμό αντικατασταθεί από αγορές αμεσότητας (spot) και βραχυπρόθεσμες επιχειρηματικές σχέσεις. Αυτό είχε αντίκτυπο στη φύση της ενεργειακής σχέσης (Siddi, 2022, p. 893–898). Ωστόσο, όπως τονίζει ο Gustafson, η κύρια απειλή στη «γέφυρα αερίου» μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας προήλθε από τις αυξανόμενες γεωπολιτικές εντάσεις και την άνοδο του περιβαλλοντικού κινήματος τη δεκαετία του 2010. Οι γεωπολιτικές εντάσεις οδήγησαν και τις δύο πλευρές στο να είναι επιφυλακτικές στην υπερβολική αλληλεξάρτηση και παράλληλα να προβούν στην αναζήτηση εναλλακτικών εταίρων. Ειδικά στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 2010, το περιβαλλοντικό κίνημα προωθούσε όλο και περισσότερο την ιδέα του φυσικού αερίου ως λιγότερο ρυπογόνου ορυκτού καυσίμου, που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως εφεδρικό στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ή ως πηγή μετάβασης στην πορεία προς μια κοινωνία απαλλαγμένη από τη χρήση γαιανθράκων. Μετά την επίθεση της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022, οι γεωπολιτικοί προβληματισμοί και η περιβαλλοντική ατζέντα έχουν φαινομενικά συγχωνευθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με αποτέλεσμα το σχέδιο RePowerEU, που φιλοδοξία του ήταν να υπερκεράσει την εξάρτηση από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα και να επιταχύνει την ενεργειακή μετάβαση (Siddi, 2022).

Η μεταβαλλόμενη δράση και οι διαρθρώσεις ισχύος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ανατολική Ευρώπη είναι μια μακροπρόθεσμη διαδικασία που θα συνεχίσει να εκτυλίσσεται τα επόμενα χρόνια, ενδεχομένως με μη γραμμικό τρόπο. Πιο συγκεκριμένα, η υιοθέτηση μιας διαφορετικής στρατηγικής ή γεωπολιτικής στάσης από την Ευρωπαϊκή Ένωση στην εξωτερική της πολιτική θα μπορούσε να δημιουργήσει εντάσεις με τα φιλελεύθερα παραδείγματα που καθοδήγησαν την εξωτερική πολιτική δράση της μέχρι πρόσφατα. Η ανάλυση των αντιλήψεων άλλων παραγόντων για την Ευρωπαϊκή Ένωση θα συνεχίσει να είναι ουσιαστικής σημασίας για την πρόβλεψη και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της εξωτερικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αλληλεπίδραση Ευρωπαϊκής Ένωσης -Ρωσίας- Ουκρανίας στην Ανατολική Ευρώπη σε συσχετισμό με ευρύτερες παγκόσμιες τάσεις όπου λαμβάνει χώρα

τέτοιου είδους αλληλεπίδραση, όπως για παράδειγμα στη Βόρεια Αφρική και στη Μέση Ανατολή (Siddi, 2022, p. 893–898).

Η θεωρία του κονστρουκτιβισμού θα μπορούσε να αναλύσει τη συνεχιζόμενη διαδικασία ανακατασκευής της ευρωπαϊκής, της ρωσικής και της ουκρανικής ταυτότητας, αναδεικνύοντας τις διαδικασίες ανταγωνιστικής ετερότητας που είναι καλά εδραιωμένες ιστορικά και ριζοσπαστικοποιούνται και πάλι από την ρωσικο-ουκρανική σύγκρουση (Siddi, 2022, p. 893–898).

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει τα γεγονότα που επηρέασαν έως τώρα τις αποφάσεις γύρω από την ευρωπαϊκή αμυντική πολιτική και το πλαίσιο ασφαλείας στην Ευρώπη. Αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τώρα καθώς η έναρξη της μελέτης ξεκίνησε λίγους μήνες μετά την εισβολή και ολοκληρώθηκε ενόσω οι ένοπλες συγκρούσεις συνεχίζονται, που σημαίνει ότι η μελετάται η κατάσταση εν τη γενέσει της.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που εξετάζονται είναι εξαιρετικής σημασίας στην παρούσα χρονική περίοδο. Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι πώς η σύγκρουση στην Ουκρανία αναμόρφωσε την ευρωπαϊκή πολιτική και ασφάλεια, ενισχύοντας την «επιστροφή της γεωπολιτικής» και πώς η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προσαρμοστεί στο νέο πλαίσιο. Επιπρόσθετα, άλλα ερευνητικά ερωτήματα είναι: Ποιος είναι ο ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας μετά το Brexit στην ευρωπαϊκή ασφάλεια και πώς μπορεί να αυξηθεί η στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης χωρίς να υπονομευτεί ο ρόλος του NATO; Τελικά η αγαστή συνεργασία μεταξύ NATO και Ευρωπαϊκής Ένωσης οδηγεί σε αυξημένη ή μειωμένη Ασφάλεια, εξετάζοντας το την περίπτωση της Ουκρανίας; Ο πόλεμος της Ουκρανίας θα ενώσει ή θα διχάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση και κατ' επέκταση ποια είναι η ισχύς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τελικά η δράση της έχει ενισχυθεί ή περιοριστεί από την αντιπαράθεση με τη Ρωσία; Ποιες ήταν οι δράσεις και οι αντιδράσεις των ευρωπαϊκών χωρών; Ποιες προβλέψεις για την μελλοντική κατάσταση του ευρωπαϊκού πλαισίου ασφαλείας μπορούν να γίνουν;

Για την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν η έρευνα σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Οι δύο βασικές δυσκολίες στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας εντοπίζονται στη δυσχέρεια συγκομιδής των πληροφοριών και ότι το πρόβλημα μελετάται εν τη γενέσει του και εν εξελίξει του. Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι δυσκολίες, αξιοποιήθηκαν ομιλίες, δηλώσεις κυβερνητών και αξιωματούχων, συνεντεύξεις, ρεπορτάζ, αναλύσεις ειδικών σε γεωπολιτικά θέματα, άρθρα

και αναλύσεις ερευνητών, καθώς και οι θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων ως εργαλείο ανάλυσης ώστε να αναδειχθούν τα βαθύτερα αίτια των γεγονότων, οι προτιμήσεις των δρώντων, καθώς και τα συμφέροντα των πρωταγωνιστών και των δευτεραγωνιστών.

Η εργασία αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζει μια σύντομη γεωχρονική τοποθέτηση των γεγονότων του ουκρανικού πολέμου, ξεκινώντας με τα γεγονότα που σταδιακά ενέτειναν τις σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας και τελικά πυροδότησαν την έναρξη των ένοπλων επιθέσεων. Επιπρόσθετα σε αυτό το τμήμα αναφέρονται οι σημαντικότερες αντιδράσεις των ευρωπαϊκών χωρών. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι παράγοντες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι επηρεάζουν την ασφάλειά της. Κύριοι εξωτερικοί παράγοντες είναι η Μεγάλη Βρετανία, που μετά το Brexit, δεν ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το η Αμερική, που διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στον ευρωπαϊκό χώρο μέσω του NATO. Στο τρίτο κεφάλαιο μελετάται ο ουκρανικός πόλεμος ως προς την επίδρασή του στην Ευρώπη, τόσο σε ζητήματα πολιτικής όσο και σε ζητήματα ασφάλειας. Το κεφάλαιο κλείνει με προβλέψεις για την μελλοντική κατάσταση της Ευρώπης. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, συνοψίζονται τα κυριότερα συμπεράσματα της μελέτης.

1.1 Χρονολόγιο – Σύντομη Γεωχρονική Τοποθέτηση

Η ρωσική επίθεση στην Ουκρανία πυροδότησε κύμα αμφισβήτησης της ευρωπαϊκής ηγεσίας. Η αμφισβήτηση στράφηκε κυρίως εναντίον της ισχυρής Γερμανίας, η οποία δέχθηκε δριμεία κριτική όταν τα ρωσικά τανκς εισήλθαν στην Ουκρανία. Παράλληλα στη Γαλλία, ο πρόεδρος Εμανουέλ Μακρόν, κλήθηκε να αντιμετωπίσει εσωτερικές συγκρούσεις στο διχασμένο κοινοβούλιο της χώρας, το οποίο σημειωτέον δεν χαίρει καθολικής αποδοχής ούτε μεταξύ των Ανατολικοευρωπαίων ούτε μεταξύ των Νοτιοευρωπαίων. Ο ρόλος που θα μπορούσε να διαδραματίσει ο πρώην Πρωθυπουργός της Ιταλίας, Μάριο Ντράγκι, ο οποίος ήταν ευρέως σεβαστός, περιορίστηκε καθώς η υπηρεσιακή κυβέρνησή του κατέρρευσε. Κι ενώ τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης μπορεί να φαίνεται ότι έχουν μια ανοδική πορεία, η περιορισμένη οικονομική επιρροή αυτών των χωρών και η σχετική αποξένωσή τους από τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, δεν τα επέτρεψαν να έχουν ισχυρό λόγο στις καταγιγιστικές εξελίξεις (Toygur and Bergmann, 2022).

Τον Σεπτέμβριο, η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν διαμήνυσε ένα σαφές μήνυμα στην ετήσια ομιλία της για την κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης λέγοντας: «Έχουμε επαναφέρει την εσωτερική δύναμη της Ευρώπης

στην επιφάνεια» (von der Leyen, 2022, *διαδίκτυο*). Η ομιλία ήταν εντυπωσιακή ως προς την ηθική και οπτική της σαφήνεια και τη σαφή υποστήριξή της στην Ουκρανία. Φορώντας τα χρώματα της ουκρανικής σημαίας, είπε: «Δεν είναι μόνο ένας πόλεμος που εξαπέλυσε η Ρωσία εναντίον της Ουκρανίας. Αυτός είναι ένας πόλεμος για την ενέργειά μας, ένας πόλεμος στην οικονομία μας, ένας πόλεμος κατά των αξιών μας και ένας πόλεμος για το μέλλον μας. Πρόκειται για την απολυταρχία ενάντια στη δημοκρατία. Ο Πούτιν θα αποτύχει και η Ευρώπη θα επικρατήσει». Όταν η Ρωσία αποφάσισε να εισβάλει στην Ουκρανία, η Ευρωπαϊκή Ένωση πήρε γρήγορες και δυναμικές αποφάσεις, δεχόμενη τα εύσημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της προέδρου Ούρσουλας φον ντερ Λάιεν (Toygur and Bergmann, 2022, *διαδίκτυο*).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τις αποφάσεις της επιχείρησε να προβάλει παγκοσμίως την ισχύ της. Πριν από δεκατέσσερα χρόνια, όταν ξεκίνησε η παγκόσμια οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση, η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήρθε με καθυστέρηση και υπήρξε βαθιά γραφειοκρατική, δημιουργώντας βαθιά ρήγματα μεταξύ των κρατών μελών, τα οποία πήρε χρόνια ή και ακόμη δεν έχουν επουλωθεί. Αυτή η μη επιτυχημένη αντίδραση έγινε μάθημα για την ευρωπαϊκή ηγεσία, ώστε να αντιδράσει άμεσα και αποτελεσματικά στην πανδημία του Covid-19. Η αντιμετώπιση της πανδημίας συσπείρωσε την Ευρωπαϊκή Ένωση και δημιούργησε και πάλι το αίσθημα του «μαζί». Αυτό είναι ένα βασικό επιχείρημα που επιτείνει την άποψη ότι ο δομισμός περιγράφει με σχετική ακρίβεια την Ευρωπαϊκή εξέλιξη, η οποία βασίζεται στο «μαζί», τη συλλογική ταυτότητα, την από κοινού δράση και τη δόμηση ενιαίας γραμμής.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μιλά και ενεργεί με ηθική σαφήνεια για την Ουκρανία και εξέπληξε ακόμη και τις Ηνωμένες Πολιτείες με την ισχυρή απάντησή της στις κυρώσεις. Η επιτροπή υπό την ηγεσία της Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν είχε επανειλημμένα πιέσει για ευρύτερες και αυστηρότερες κυρώσεις, προκαλώντας τα κράτη μέλη να ψηφίσουν υπέρ και να υποστηρίξουν τις προτάσεις της Ένωσης. Ήταν επίσης η βασική κινητήρια δύναμη για την ένταξη της Ουκρανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιβεβαίωσε, πριν καν υπάρξει συναίνεση των κρατών μελών, ότι το μέλλον της Ουκρανίας ήταν εντός της ευρωπαϊκής «οικογένειας». Η συμβολή και η επιμονή της για τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Ουκρανία, ήταν καθοριστικής σημασίας (Toygur and Bergmann, 2022, *διαδίκτυο*).

Σε επίπεδο στρατιωτικών εξοπλισμών η Ευρωπαϊκή Ένωση προέβη σε πρωτοφανή και σημαντικά βήματα, καθώς χρησιμοποίησε το νέο ταμείο βοήθειας για την ασφάλεια,

προκειμένου να στηρίξει την Ουκρανία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει παράσχει 2,5 δισεκατομμύρια ευρώ για την υποστήριξη των ουκρανικών ενόπλων δυνάμεων, επιπλέον των εκατομμυρίων που διέθεσε για ανθρωπιστική βοήθεια.

Τα λόγια του Γιούνκερ τον Μάρτιο του 2014, που επανέλαβε ως Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ένα χρόνο αργότερα «Ένας κοινός ευρωπαϊκός στρατός θα μας βοηθούσε να συντονίσουμε καλύτερα την εξωτερική και αμυντική μας πολιτική και να αναλάβουμε συλλογικά τις ευθύνες της Ευρώπης στον κόσμο», (The Guardian, 2015, *διαδίκτυο*) φαίνονται πιο επίκαιρα παρά ποτέ. Η βρετανική απόφαση αποχώρησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση έδωσε την αναγκαία ώθηση στην προσπάθεια αναζωογόνησης της ευρωπαϊκής στρατιωτικής και αμυντικής ολοκλήρωσης. Τελικά η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε τη δική της μόνιμη στρατιωτική διοίκηση, αν και μόνο για εκπαιδευτικές αποστολές, και η Επιτροπή ίδρυσε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας. Μετά τη ρωσική εισβολή, οι βλέψεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πιο έντονες από οποτεδήποτε άλλοτε για τη δημιουργία ενός κοινού στρατιωτικού σώματος (Ευρωστρατός), μέσω του οποίου όλα τα κράτη μέλη θα συμμετέχουν υπό κοινή στρατιωτική εκπαίδευση και θα προβούν σε κοινές αμυντικές προμήθειες (Toygur and Bergmann, 2022, *διαδίκτυο*). Ο όρος «Ευρωστρατός» παύει πλέον να γίνεται αντιληπτός ως μεταβίβαση της εθνικής κυριαρχίας σε έναν υπερεθνικό θεσμό και μετατροπή της εθνικής ταυτότητας ταυτίζοντάς την με τη διεθνική ευρωπαϊκή κοινότητα (Kucera, 2017). Υπό την έννοια της συμμαχίας, η στρατιωτική και αμυντική πολιτική είναι «το τελευταίο προπύργιο της κρατικής κυριαρχίας» (Merand et al., 2011), ενώ αντίθετα, η έννοια της κοινότητας ασφάλειας αντιλαμβάνεται την αμυντική ολοκλήρωση ως μια πιθανή προκαταβολή της διακρατικής ολοκλήρωσης (Toygur and Bergmann, 2022, *διαδίκτυο*).

Τέλος, ένας επιπρόσθετος τρόπος στήριξης στην Ουκρανία είναι η φιλοξενία εκατομμυρίων Ουκρανών που έφυγαν από την εμπόλεμη χώρα τους προς άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχειρεί εντονότερα παρά ποτέ άλλοτε να ενισχύσει τη βιομηχανία της σε βασικούς τομείς. Η ενεργειακή της εξάρτηση από τη Ρωσία αποτελεί ένα ισχυρό μάθημα ώστε λάβει γενναίες αποφάσεις για την εξασφάλιση των αλυσίδων εφοδιασμού της, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε κρίσιμες πρώτες ύλες. Στο πλαίσιο αυτό σύναψε νέες συμμαχίες, ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με νέους πιθανούς εταίρους και προέβη σε προσπάθειες διαφοροποίησης. Ο πόλεμος στην Ουκρανία έβαλε την Ευρωπαϊκή Ένωση σε τροχιά ανάληψης σοβαρών πρωτοβουλιών

ώστε να ενισχύσει την οικονομική της ασφάλεια και να αποτυπώσει σε όσο το δυνατόν περισσότερα προϊόντα το «Made in EU».

Το σημαντικότερο στοίχημα του χειμώνα του 2023 για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι η επερχόμενη ενεργειακή κρίση, που προκλήθηκε από τη διακοπή της ροής φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Υπό το βάρος της ενεργειακής αποσύνδεσης, της ραγδαίας αύξησης του πληθωρισμού και της πιθανής οικονομικής ύφεσης, ενώ παράλληλα επιδιώκεται να τηρηθούν οι δεσμεύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και να βγει ισχυρότερη, ενισχυμένη θεσμικά και απαγκριστρωμένη από την ενεργειακή εξάρτηση.

Η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση το 2020 σηματοδότησε ένα ορόσημο στην ευρωπαϊκή πολιτική καθώς κι έναν συμβολικό κλονισμό στο Ευρωπαϊκό αφήγημα περί συνεχούς και συμπαγούς ενότητας. Η απόφαση του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εγείρει ερωτήματα σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις του Brexit για τη διατλαντική σχέση, την ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων και την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Το Brexit συνεπάγεται πολύπλευρες αλλαγές στην παγκόσμια στάση της Βρετανίας και ειδικότερα, νέα δυναμική στις συναλλαγές της με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους Ευρωπαίους εταίρους. Αυτές οι αλλαγές περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα πολιτικών, αμυντικών και οικονομικών θεμάτων καθώς και ζητημάτων ασφάλειας¹ (Prikhodko, 2022). Παράλληλα έχουν πυροδοτηθεί συζητήσεις σχετικά με την κλίση της βρετανικής στρατηγικής προς τον Ινδο-Ειρηνικό και τη μελλοντική συνεργασία της Βρετανίας με τον Αμερικανό σύμμαχό της και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

¹ Η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση αποφασίστηκε μέσω δημοψηφίσματος που έγινε στις 23-06-2016. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος υπήρξε οριακό υπέρ της αποχώρησης, με ποσοστό 51,89%. Η επίσημη έξοδος έγινε στις 31-01-2020.

2. Το Πλαίσιο Δράσης

2.1 Ο ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας μετά το Brexit στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια

Από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα, το Ηνωμένο Βασίλειο έχει χρησιμεύσει ως διατλαντική γέφυρα μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης και ως αρωγός της επιρροής των ΗΠΑ στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Από την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η Βρετανία υπήρξε ένας από τους κύριους συνεισφέροντες στην εξωτερική πολιτική, την πολιτική ασφάλειας και άμυνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όμως, στις 23 Ιουνίου 2016, το Ηνωμένο Βασίλειο διεξήγαγε δημοψήφισμα στο οποίο η πλειοψηφία (51,9%) των δεκαεπτά εκατομμυρίων Βρετανών ψηφοφόρων, ψήφισε υπέρ της εξόδου της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ψήφος του Ηνωμένου Βασιλείου για έξοδο από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αφορούσε πρωτίστως την ασφάλεια. Ωστόσο, θα μπορούσε να έχει σοβαρές συνέπειες για τη μελλοντική συνεργασία στον τομέα της ασφάλειας μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και των ευρωπαίων γειτόνων του.

Στις 31 Ιανουαρίου 2020, το Ηνωμένο Βασίλειο αποχώρησε επίσημα από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, τα μέρη υπέγραψαν συμφωνία για το εμπόριο και τη συνεργασία σε διάφορους τομείς, όπως για παράδειγμα για τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς και την ανταλλαγή και προστασία διαβαθμισμένων πληροφοριών, τα οποία διέπουν τη σχέση τους σε διάφορους τομείς εκτός από την εξωτερική πολιτική, τη στρατιωτική ασφάλεια και την άμυνα.

Το Ηνωμένο Βασίλειο είναι η πέμπτη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο από άποψη ΑΕΠ και η κορυφαία ευρωπαϊκή στρατιωτική δύναμη. Η έξοδος της Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται ότι θα αποδυναμώσει την ολοκληρωμένη Ευρώπη, την οποία πολλοί πολιτικοί και ειδικοί αντιλαμβάνονται ως πλήγμα στη φιλελεύθερη παγκόσμια τάξη πραγμάτων, επειδή η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμεύει ως προπύργιο της στον ευρωπαϊκό χώρο από τη Λισαβόνα έως τη Ρίγα.

Η πρωθυπουργός Theresa May κατέστησε σαφές στην ομιλία της στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια του Μονάχου στις 17 Φεβρουαρίου ότι ήθελε να οικοδομήσει μια «βαθιά και ειδική εταιρική σχέση», η οποία θα επιτρέψει στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ευρωπαϊκή Ένωση να «διατηρήσουν τη συνεργασία που έχουμε οικοδομήσει και να προχωρήσουμε», περαιτέρω για την αντιμετώπιση των εξελισσόμενων απειλών που αντιμετωπίζουμε μαζί» (Κυβέρνηση Ηνωμένου Βασιλείου στη Διάσκεψη Ασφαλείας του

Μονάχου, 2018). Η επίτευξη αυτού του στόχου δεν θα ήταν απλή και θα απαιτούσε ισχυρή προσπάθεια τόσο από το Ηνωμένο Βασίλειο όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια περίοδο σημαντικών αναταράξεων στη συνολική σχέση.

Υπάρχουν κρίσιμοι τομείς στους οποίους το Brexit έχει σημαντικό αντίκτυπο στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Ο πρώτος τομέας αφορά τις κινήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής, χωρίς τη συμμετοχή του Ηνωμένου Βασιλείου. Το Ηνωμένο Βασίλειο έπαψε να είναι μέλος στην Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας και σε άλλες ευρωπαϊκές ομάδες εργασίας, που αναπτύσσουν κοινές πολιτικές. Η αποχώρησή του αναμένεται να επηρεάσει τις ισορροπίες των συζητήσεων εσωτερικής πολιτικής εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμβάλλοντας στην απόκλιση από το Ηνωμένο Βασίλειο ως προς τις πολιτικές και τους κανονισμούς και συγκλίνοντας προς τα συμφέροντα των υπόλοιπων κρατών μελών της Ένωσης. Επιπρόσθετα, το Brexit έχει αντίκτυπο στη μελλοντική αμυντική σχέση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς φάνηκε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο επιθυμούσε την απεμπλοκή του τις αποστολές της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας, αλλά και στις προσπάθειες διατήρησης μιας ισχυρής ευρωπαϊκής βιομηχανίας άμυνας και ασφάλειας.

Την 1η Ιανουαρίου 2021, έληξε η μεταβατική περίοδος, κατά την οποία ίσχυε η ευρωπαϊκή νομοθεσία για την ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την τελωνειακή ένωση στις δοσοληψίες, που γινόταν στο βρετανικό έδαφος. Το Brexit, από την άποψη των υποστηρικτών του, έχει σκοπό να αποδείξει ότι το Ηνωμένο Βασίλειο, πλήρως απαλλαγμένο από τα δεσμά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί να πετύχει πολύ περισσότερα ως ανεξάρτητος παίκτης στο παγκόσμιο γίγνεσθαι από το να παραμείνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την οποία η πλειοψηφία των πολιτών του θεωρεί «ολοκληρωτικό υπερκράτος».

Το Brexit προκάλεσε οξεία αρνητική αντίδραση τόσο στις φιλελεύθερες ελίτ των ΗΠΑ όσο και της Ευρώπης επειδή είναι μια νίκη για την αρχή της υπεροχής της κρατικής κυριαρχίας, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα της παγκοσμιοποίησης, η οποία αγνοεί τα εθνικά σύνορα. Η αύξηση της εκλογικής υποστήριξης στην Ευρώπη για τις εθνικά προσανατολισμένες, κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις κατά της παγκοσμιοποίησης προκλήθηκε από την παγκόσμια κρίση του 2008, την κατάρρευση της μεταναστευτικής πολιτικής των «ανοιχτών συνόρων» και τα ολοένα και επιδεινωμένα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την παγκοσμιοποίηση. Το Brexit αντανakλά αυτή τη γενική τάση. Σύμφωνα με αρκετούς δυτικούς πολιτικούς επιστήμονες (Cooley and

Nexon, 2020, p. 14), κατά την ανάλυση των αιτιών της διάβρωσης της αμερικανικής ηγεμονίας, «ο ρόλος των διεθνικών κινημάτων κατά της τάξης στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική έλαβε σχετικά λίγη πριν από το Brexit και τη νίκη του Ντόναλντ Τραμπ στις εκλογές του 2016.

Το Brexit εκτυλίχθηκε υπό τη διακυβέρνηση τριών Αμερικανών προέδρων, του Μπαράκ Ομπάμα, του Ντόναλντ Τραμπ και του Τζο Μπάιντεν. Οι πολιτικές και ιδεολογικές απόψεις αυτών των ηγετών και των κύκλων της άρχουσας ελίτ των ΗΠΑ που κρύβονταν πίσω τους καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη φύση της απάντησης της Ουάσιγκτον στον χωρισμό του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις Δημοκρατικών και Ρεπουμπλικανών για το Brexit είναι ορατά κοινά τυπικά χαρακτηριστικά, που αντανακλούν τα βαθιά συμφέροντα του αμερικανικού κράτους, τα οποία παραμένουν άθικτα παρά την αλλαγή των κυβερνήσεων. Ο Mearsheimer (2022) διαπιστώνει ακριβώς αυτή τη συνέχεια στην εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών, η οποία δεν εναλλάσσεται δραματικά με τη διαδοχή των δύο κομμάτων στην εξουσία.

Η αμερικανική αντίληψη για το Brexit έχει διαμορφωθεί από την αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων. Οι μοναδικοί δεσμοί συμμαχίας μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Βρετανίας διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Ο Αμερικανο-Βρετανικός άξονας είναι ένας από τους βασικούς πυλώνες της δυτικής παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Η υπογραφή από τους ηγέτες αυτών των δύο χωρών της Νέας Χάρτας του Ατλαντικού τον Ιούνιο του 2021 ήταν μια σαφής επιβεβαίωση της μεταξύ τους συμμαχίας. Οι ΗΠΑ θεωρούν το Ηνωμένο Βασίλειο ως τον σημαντικότερο σύμμαχό τους και τον αγωγό επιρροής τους στις διεθνείς υποθέσεις, ειδικά στην Ευρώπη, επειδή οι απόψεις και οι προσεγγίσεις των δύο χωρών είναι κοντά η μία στην άλλη ή συμπίπτουν. Καλλιεργώντας μια ειδική σχέση με τη Βρετανία, οι αμερικανικές κυβερνήσεις ενθάρρυναν τη Βρετανία να βλέπει τις Ηνωμένες Πολιτείες ως σημαντικότερο εταίρο σε σχέση με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ή την ΕΕ. Αυτοί οι δεσμοί επέτρεψαν στις Ηνωμένες Πολιτείες να ασκούν έντονη επιρροή στην Ευρώπη, η οποία έχει γίνει ολοένα και πιο σημαντική στην πορεία των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Ασία και επιπρόσθετα έδωσε τη δυνατότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο να διαδραματίσει πιο βαθύ ρόλο στην Ατλαντική Συμμαχία (Ewers-Peters, 2021).

Σε περιόδους έντασης στις διατλαντικές σχέσεις, η ικανότητα του Ηνωμένου Βασιλείου να λειτουργεί ως σύνδεσμος μεταξύ της Βόρειας Αμερικής και της Ευρώπης

και μεταξύ του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είχε μεγάλη αξία για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Μια σχέση εμπιστοσύνης με το Λονδίνο αποτελούσε ιδιαίτερα πολύτιμο πλεονέκτημα στην αμερικανική πολιτική όταν έδρασε ως ηγέτης στη διπλωματική πολιτική και την πολιτική ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ουάσιγκτον κεφαλαιοποίησε τη βρετανική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, χρησιμοποιώντας τη για να διαμορφώσει τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής και τα στρατιωτικά σχέδια μιας ενωμένης Ευρώπης. Υποστήριξε την επιθυμία του Λονδίνου να συντονίσει την ευρωπαϊκή αμυντική συνεργασία στους στόχους του NATO, όπως τους όριζαν οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Η προώθηση της διμερούς συνεργασίας για την πολιτική ασφάλειας και άμυνας της Αμερικής με το Ηνωμένο Βασίλειο έγινε σε βάρος των πολυμερών σχέσεων και των δύο χωρών με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Αμερική ακολούθησε μια στρατηγική που επιδείνωσε την τριβή μεταξύ των δύο βασικών ατλαντικών θεσμών της, του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Rees, 2017, p. 558–572). Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει αντιταχθεί σθεναρά σε κάθε πρωτοβουλία που αποσκοπεί στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ανεξάρτητου κέντρου ισχύος και γεωπολιτικής επιρροής. Έχει αντισταθεί στις γαλλικές προσπάθειες να ανταγωνιστεί τις Ηνωμένες Πολιτείες για την ηγεσία στην Ευρώπη ή να αμφισβητήσει την υπεροχή του NATO στο ευρωπαϊκό σύστημα ασφαλείας.

Σήμερα, όπως και πολλά άλλα δυτικά έθνη, το Ηνωμένο Βασίλειο αντιμετωπίζει αυξημένο και αυξανόμενο πληθωρισμό με τις τιμές να αυξάνονται με πολύ γρήγορο ρυθμό τα τελευταία 30 χρόνια. Οι ειδικοί ανησυχούν ότι η τρέχουσα επίθεση στην Ουκρανία από τη Ρωσία μπορεί να αυξήσει την πληθωριστική πίεση τους επόμενους μήνες και να οδηγήσει σε υψηλότερα επιτόκια ως απάντηση στον υψηλότερο πληθωρισμό από την Τράπεζα της Αγγλίας (Βουλή του Ηνωμένου Βασιλείου, 2022; OECD).

Παρόλο που η Ρωσία είναι σημαντικός εξαγωγέας φυσικού αερίου σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, δεν είναι προς το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά ο αντίκτυπος της απότομης αύξησης των τιμών του πετρελαίου στην παγκόσμια αγορά έχει επηρεάσει εξίσου το Ηνωμένο Βασίλειο, οδηγώντας σε μεγάλη αβεβαιότητα. Ανάλυση του τραπεζικού ομίλου Investec, προειδοποιεί ότι η ετήσια κατανάλωση καυσίμου από τα νοικοκυριά μπορεί να φτάσει τις 3000 £ (Jones, 2022).

Υπάρχει επίσης μεγάλη ανησυχία για την αύξηση των τιμών των τροφίμων, καθώς η Ρωσία και η Ουκρανία είναι και οι δύο σημαντικοί παραγωγοί διαφορετικών γεωργικών

προϊόντων όπως το σιτάρι και η αύξηση του πληθωρισμού μπορεί να ασκήσει πρόσθετη πίεση τόσο στους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών όσο και των επιχειρήσεων στο Ηνωμένο Βασίλειο (Βουλή του Ηνωμένου Βασιλείου, 2022; OECD). Παρόλο που το Ηνωμένο Βασίλειο καλύπτει κατά 90% την εσωτερική ζήτηση σιταριού, οι αγρότες μπορεί να χρειαστεί να πληρώσουν περισσότερα για προϊόντα λίπανσης, τα οποία είναι από τα κορυφαία εξαγωγικά προϊόντα της Ρωσίας (Jones, 2022). Επιπρόσθετα, τα δύο τρίτα των λιπασμάτων νιτρικού αμμωνίου που χρησιμοποιούνται από τους αγρότες παγκοσμίως είναι από τη Ρωσία (Lanktree, 2022). Ένας σημαντικός οικονομολόγος της εφοδιαστικής αλυσίδας, ο Chris Rogers επισημαίνει ότι ο μεγαλύτερος οικονομικός αντίκτυπος αυτής της κρίσης στο Ηνωμένο Βασίλειο και στην Ευρώπη γενικότερα «θα είναι σε μεγάλο βαθμό από την άποψη του τι σημαίνει για τον πληθωρισμό του κόστους της εφοδιαστικής αλυσίδας» (Lanktree, 2022).

Ωστόσο, η σημασία του Brexit για τις διατλαντικές σχέσεις δεν πρέπει να υπερεκτιμηθεί σύμφωνα με τον Prikhodko (2022), καθώς η έξοδος του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαταράσσει τη λειτουργία της δυτικής παγκόσμιας τάξης. Το Brexit, το οποίο είναι προϊόν ενός μοναδικού συνδυασμού αντικειμενικών και υποκειμενικών λόγων, δεν αποτελεί στρατηγική πρόκληση για τις Ηνωμένες Πολιτείες, αν και επηρεάζει τα αμερικανικά συμφέροντα σε διάφορους τομείς. Δεν θα μπορέσει όμως, να κλονίσει τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ευρώπη, ακόμη και αν η κίνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τη «στρατηγική αυτονομία» επιταχυνθεί μετά την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Brexit έχει πολυκατευθυντικό αντίκτυπο στη διατλαντική σχέση. Οδηγεί σε αλλαγές στην αμερικανική πολιτική σε σχέση με την Ευρώπη και έχει αυξήσει την αξία της συνεργασίας με τη Γερμανία και τη Γαλλία για την Ουάσιγκτον. Το Brexit περιορίζει τις αμερικανικές δυνατότητες επιρροής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις εσωτερικές διαδικασίες της ολοκληρωμένης Ευρώπης και στη διεθνή πολιτική των Βρυξελλών. Εάν το Λονδίνο συνεχίσει να αποφεύγει την πολιτική συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως φαίνεται από την στρατηγική τόσο της προηγούμενης κυβέρνησης του Τζόνσον, όσο και της νυν κυβέρνησης του Σούνακ, που παρέχει τη βάση για μια τέτοια υπόθεση, η αξία του ως εταίρου των Ηνωμένων Πολιτειών στις ευρωπαϊκές υποθέσεις θα μειωθεί. Πριν την αλλαγή της κυβέρνησης στη Βρετανία υπήρχε έντονη ανησυχία τι θα γίνει με την αλλαγή του πρωθυπουργού. Ο Τζόνσον είχε δηλώσει ότι βασικό μέλημά του αποτελεί η αγαστή συνεργασία με τον Μακρόν. Την ίδια πολιτική φαίνεται να ακολουθεί και ο Σούνακ. Ταυτόχρονα, έχοντας απαλλαγεί από τους περιορισμούς που επιβάλλονται από την ένταξη

στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Λονδίνο έχει μεγαλύτερη ελευθερία να ενεργεί υπέρ της Ουάσιγκτον.

Η κυβέρνηση Μπάιντεν ενδιαφέρεται για την εγκαθίδρυση εποικοδομητικής συνεργασίας μεταξύ Λονδίνου και Βρυξελλών, καθώς η άνοδος του ανταγωνισμού μεταξύ των συμμάχων, και ακόμη περισσότερο η αμοιβαία αποξένωσή τους, θα εμπόδιζε τις αμερικανικές προσπάθειες για εδραίωση της στη Δύση. Σε μια κατάσταση αποξένωσης μεταξύ της Βρετανίας και της ηπειρωτικής Ευρώπης, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα χρειαζόνταν πρόσθετες δυνάμεις για να διατηρήσουν την ευρωπαϊκή ισορροπία, κάτι που θα παρεμπόδιζε τη συγκέντρωση των αμερικανικών δυνάμεων για την αντιμετώπιση της κινεζικής πρόκλησης. Η αποστασιοποίηση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ τους είναι ένα δυσμενές σενάριο για την αμερικανική πολιτική, καθώς εγκυμονεί αυξημένο κίνδυνο τριβών και συγκρούσεων μεταξύ των Ευρωπαίων εταίρων των ΗΠΑ.

Το Brexit αίρει τους περιορισμούς στα αμυντικά έργα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που προέκυψαν λόγω της βρετανικής αντίθεσης που υποστηρίζεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αντίθεση αυτή έγκειται στο ότι η Ουάσιγκτον και το Λονδίνο ενδιαφέρονται να επιβραδύνουν τη στρατιωτικοπολιτική ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φοβούμενοι ότι θα γίνει ανταγωνιστής του NATO. Ταυτόχρονα, η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση μειώνει τις στρατιωτικές δυνατότητες της «στρατηγικής αυτονομίας» της Ευρώπης, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί, όπως πριν, να υπολογίζει στη βρετανική συμμετοχή στις επιχειρήσεις της. Η αποδυνάμωση της ευρωπαϊκής στρατιωτικοτεχνικής και στρατιωτικοβιομηχανικής συνεργασίας ως αποτέλεσμα της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι προς το συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά τον αγώνα για παγκόσμια τεχνολογική ηγεσία και στο πλαίσιο του ανταγωνισμού μεταξύ αμερικανικών εταιρειών και ευρωπαίων κατασκευαστών στη διεθνή αγορά όπλων.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετωπίζουν αμφιλεγόμενες συνέπειες του Brexit. Από τη μία πλευρά, υπάρχει μια «αμερικανοποίηση» της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής. Η Βρετανία πλέον απαλλάσσεται από τις πολλές υποχρεώσεις της εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πλέον μπορεί να εκφράζεται πιο ενεργά και με μεγαλύτερη κλίμακα συμμετοχής στις αμερικανικές προσπάθειες με στόχο την αντιμετώπιση της Ρωσίας και της Κίνας σε στρατηγικά σημαντικές περιοχές του κόσμου. Η Βρετανία είναι ένας από τους βασικούς εταίρους των Ηνωμένων Πολιτειών σε προσπάθειες ενίσχυσης της

ανατολικής επέκτασης του NATO. Τον Σεπτέμβριο του 2021, συμμετείχε στην ίδρυση της τριμερούς συμμαχίας AUKUS, επιδεικνύοντας την προθυμία της να βοηθήσει την Ουάσιγκτον με κάθε δυνατό τρόπο να εφαρμόσει τα αμυντικά και γεωπολιτικά της έργα στην Ανατολική Ευρώπη.

Από την άλλη, για τις Ηνωμένες Πολιτείες το Brexit σημαίνει την απώλεια ενός ισχυρού καναλιού προβολής της αμερικανικής και NATOϊκής επιρροή σε μια ολοκληρωμένη Ευρώπη. Θα γίνει πιο δύσκολο για την Ουάσιγκτον να συνεργαστεί με τις Βρυξέλλες και να κινητοποιήσει τους πολιτικούς, οικονομικούς και τεχνολογικούς πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον αγώνα εναντίον της Κίνας και για άλλους στόχους, στους οποίους οι απόψεις των δύο μερών δεν συμπίπτουν. Το Λονδίνο πλέον στερείται σε μεγάλο βαθμό της ευκαιρίας να ενεργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η βρετανική διπλωματία, που στο παρελθόν, είχε επιτελέσει αυτή τη λειτουργία και επανειλημμένα βοήθησε να μετριαστούν οι διαφορές που προέκυψαν μεταξύ των δύο οργανισμών, ειδικά όταν οι φιλοδοξίες των Ηνωμένων Πολιτειών και της Γαλλίας συγκρούστηκαν, πλέον είναι σημαντικά πιο ανίσχυρη.

Η κατάσταση στο Ηνωμένο Βασίλειο, ωστόσο, δεν είναι ίδια με την κατάσταση λίγο καιρό πριν αποφασιστεί το Brexit. Η κοινή γνώμη φαίνεται να έχει αντιστραφεί επί του θέματος και οι συζητήσεις είναι και πάλι έντονες. Οι λόγοι που έκαναν σημαντικό ποσοστό των πολιτών να αλλάξει άποψη ήταν τόσο η αλλαγή της κυβέρνησης, όσο και μια νέα προσέγγιση του θέματος (UK in a Changing Europe).

Το θετικό είναι ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είναι ένα βασικό μέλος του NATO και ένα από τα λίγα ευρωπαϊκά κράτη που δαπανούν δύο τοις εκατό του ΑΕΠ για την άμυνα. Η δέσμευση του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO αντιπροσωπεύει τη συνέχεια και δεν φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά από το Brexit, με τη δέσμευση του Άρθρου 5 να παραμένει αμετάβλητη (NATO, 1949).

2.2 Ο ρόλος του NATO στην Ευρωπαϊκή Ασφάλεια

Η Στρατηγική Αντίληψη του NATO² το 2010 καθόρισε τρία βασικά καθήκοντα για τη Συμμαχία, τη συλλογική άμυνα, τη διαχείριση κρίσεων και τη συνεργατική ασφάλεια.

² Στο NATO αυτήν την στιγμή συμμετέχουν 30 χώρες-μέλη και μπορεί όποιο άλλο ευρωπαϊκό κράτος προωθεί τις αρχές του να συμβάλει στην ασφάλεια της περιοχής του Βόρειου Ατλαντικού. Σκοπός του NATO είναι να εγγυηθεί την ελευθερία και την ασφάλεια των μελών του με πολιτικά και στρατιωτικά μέσα. Με πολιτικά μέσα, το NATO προωθεί τις δημοκρατικές διαδικασίες, δίνοντας τη δυνατότητα στα μέλη να διαβουλευθούν και να συνεργάζονται σε θέματα που σχετίζονται με την άμυνα και την ασφάλεια για την επίλυση προβλημάτων, την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και, μακροπρόθεσμα, την πρόληψη των

Ενώ αυτά τα καθήκοντα παραμένουν σαφή, από το 2010 φαίνεται να αντικατοπτρίζεται ένα διαφορετικό γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον, καθώς και ένα διαφορετικό περιβάλλον ασφάλειας από το αρχικό. Πλέον κυριαρχεί η αναζωπυρωμένη σύγκρουση με τη Ρωσία, οι ανησυχίες για τις στρατηγικές και οικονομικές φιλοδοξίες της Κίνας και οι νέες προκλήσεις ασφαλείας, όπως υβριδικές απειλές και παραπληροφόρηση.

Λαμβάνοντας υπόψη το αλλαγμένο στρατηγικό τοπίο και τις αναδυόμενες προκλήσεις, το NATO καλείται να κάνει αρκετές βελτιώσεις στα βασικά του καθήκοντα. Οι Ευρωπαίοι Σύμμαχοι θα πρέπει να βελτιώσουν τις αμυντικές τους δυνατότητες, διασφαλίζοντας την ικανότητά τους να βοηθήσουν το NATO να ανταποκριθεί στα βασικά του καθήκοντα. Σε συνδυασμό με τις άλλες Συμμαχικές πυρηνικές δυνάμεις (Ηνωμένο Βασίλειο και Γαλλία), οι ΗΠΑ πρέπει να ανανεώσουν τη δέσμευσή τους να διατηρήσουν το NATO ως πυρηνική συμμαχία. Επιπρόσθετα, το NATO θα πρέπει να υιοθετήσει έναν πιο αυστηρό επιχειρησιακό ορισμό της διαχείρισης κρίσεων και μια πιο συστηματική έμφαση στις φάσεις έγκαιρης προειδοποίησης και πριν από την κρίση. Τέλος, ενώ η εθνική «ανθεκτικότητα» υπονοείται ήδη στην απαίτηση του άρθρου 3, όπου τα κράτη μέλη καλούνται να «διατηρούν και να αναπτύσσουν την ατομική και συλλογική τους ικανότητα να αντιστέκονται στην ένοπλη επίθεση», προσθέτοντάς την ως τέταρτο βασικό καθήκον, τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη των συμμάχων να αντιμετωπίσουν νέα στοιχεία ανθεκτικότητας, που θα περιλαμβάνουν τόσο τις τεχνολογικές απειλές όσο και τη δημοκρατική οπισθοδρόμηση.

Επί του παρόντος, ενώσω ο πόλεμος στην Ουκρανία συνεχίζεται με άγνωστο το πότε θα λήξει ή και πότε η ένταση των συγκρούσεων θα μειωθεί, φαίνεται ότι όσο στην εξουσία παραμένει ο Πούτιν, οι έντονες προκλήσεις προς το NATO θα συνεχίζονται. Η κάθε αδυναμία ή ο κάθε διχασμός του NATO σε πολιτικό ή οικονομικό επίπεδο αποτελεί μια ευκαιρία εκμετάλλευσης για τη Ρωσία. Στην περιοχή της Ουκρανίας που τώρα μαίνεται ο πόλεμος η Ρωσία παραμένει μια πραγματική υπερδύναμη έχοντας το προβάδισμα τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, καθώς διαθέτει στρατηγικό πυρηνικό εξοπλισμό όπλων. Επιπρόσθετα, φαίνεται εξίσου πιθανό ότι η Ρωσία θα προσπαθήσει να εκμεταλλευτεί τις εξαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου της με νέους τρόπους, να διατηρήσει τους νέους δεσμούς της με τον Οργανισμός Εξαγωγών

συγκρούσεων. Στον στρατιωτικό τομέα, το NATO δεσμεύεται για την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Εάν αποτύχουν οι διπλωματικές προσπάθειες, έχει τη στρατιωτική δύναμη να αναλάβει επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων. Αυτές εκτελούνται βάσει της ρήτρας συλλογικής άμυνας της ιδρυτικής συνθήκης του NATO, το Άρθρο 5 της Συνθήκης της Ουάσιγκτον ή βάσει εντολής των Ηνωμένων Εθνών, μόνες τους ή σε συνεργασία με άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς (NATO, *διαδίκτυο*).

Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών (ΟΠΕΚ) όσο μπορεί και να ενισχύσει τους δεσμούς της με την Κίνα.

Φαίνεται να ανήκουν οριστικά στο παρελθόν, οι ημέρες κατά τις οποίες τα μέλη του NATO μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις περιόδους της ειρήνης που υπήρξαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης τον Δεκέμβριο του 1991, και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας τον Φεβρουάριο του 1991. Πλέον η όποια αποδυνάμωση, μείωση ισχύος που αφορά είτε στον εκσυγχρονισμό είτε σε ετοιμότητα, αποτελεί ύψιστη αδυναμία.

Είναι εξίσου σαφές ότι το NATO δεν μπορεί να συνεχίσει να βασίζεται σε αόριστους στόχους όπως η δαπάνη του 2% του ΑΕΠ για την άμυνα και το 20% αυτών των δαπανών για εξοπλισμό. Πρέπει να αξιολογήσει με ειλικρίνεια τη ρωσική απειλή, να εξετάσει τους βασικούς τομείς αδυναμίας της ανά χώρα, να ανοικοδομήσει βασικές αποτρεπτικές και αμυντικές δυνάμεις και να ανταποκριθεί στην πρόκληση του εκσυγχρονισμού των εθνικών δυνάμεων με τρόπους που αντικατοπτρίζουν τόσο την πραγματικότητα μιας συνεχιζόμενης επανάστασης στις στρατιωτικές υποθέσεις και την ανάγκη για πλήρως συντονισμένες και διαλειτουργικές δυνάμεις.

Σήμερα, οι σύμμαχοι του NATO και οι εταίροι του αντιμετωπίζουν τεράστιο αριθμό απειλών και η απάντηση σε αυτές τις απειλές πρέπει να είναι επαρκής όσον αφορά την ετοιμότητα των κοινωνιών και τη δέσμευση των βέλτιστων αμυντικών πόρων (Achkoski, 2020). Προς το παρόν δεν μπορεί να προβλεφθεί σε ποιο επίπεδο θα φτάσουν οι βελτιώσεις των δυνάμεων των χωρών του NATO. Πολλά θα εξαρτηθούν από το πώς θα προχωρήσει ο πόλεμος στην Ουκρανία, τι ξοδεύει και τι κάνει η Ρωσία με τις δυνάμεις της και πώς ο πόλεμος επηρεάζει τις σχέσεις της Ρωσίας με τα ευρωπαϊκά κράτη και την Κίνα. Στην περίπτωση των ΗΠΑ, πολλά θα εξαρτηθούν επίσης από τη συνεχιζόμενη ικανότητα της Κίνας να ανταγωνίζεται στην Ασία, και η στρατηγική της Βρετανίας φαίνεται να στοχεύει στην επέκταση του παγκόσμιου ρόλου της.

Η πρόκληση θα σημαίνει επίσης την αντιμετώπιση του παρελθόντος καθώς και του μέλλοντος. Οι χώρες του NATO διαφέρουν ριζικά ως προς τα επίπεδα εκσυγχρονισμού των δυνάμεών τους, την ετοιμότητα, τη διαλειτουργικότητα και τις προηγούμενες προσπάθειες να προσαρμόσουν τις δυνάμεις τους για να ανταποκριθούν τόσο στις εθνικές όσο και στις ανάγκες του NATO. Οι απαιτήσεις κάθε χώρας είναι σημαντικά διαφορετικές μεταξύ τους, όπως αυτό αποδεικνύεται από τη διαφορετική τρέχουσα στρατιωτική ισχύ και την κατοχή όπλων στο ετήσιο Στρατιωτικό Ισοζύγιο του Διεθνούς Ινστιτούτου

Στρατηγικών Μελετών (IISS) και τις εθνικές στρατιωτικές εκθέσεις της IHS Janes. Σε κάθε περίπτωση όμως, η εκπαίδευση, ειδικά η στρατιωτική εκπαίδευση θα μπορούσε να συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην αντιμετώπιση αυτών των απειλών. Το Πρόγραμμα Ενίσχυσης της Αμυντικής Εκπαίδευσης είναι ένα εργαλείο του NATO για την υποστήριξη και την αναδιάρθρωση στρατιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε διμερές επίπεδο, ειδικά ιδρυμάτων από χώρες εταίρους (Achkoski, 2020).

Το NATO είχε αρκετά προβλήματα στο συντονισμό των εθνικών του προσπάθειών με δεκαέξι χώρες κάτω από τις πιέσεις του Ψυχρού Πολέμου και σε μια εποχή που ο σχεδιασμός δυνάμεων του NATO είχε τουλάχιστον ορισμένες πτυχές αποτελεσματικού σχεδιασμού δυνάμεων. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, τέτοιες προσπάθειες έγιναν πολύ λιγότερο αποτελεσματικές και διαμορφώθηκαν από την απορρόφηση των περισσότερων από τις δυνάμεις του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας που είχαν περιορισμένους πόρους και των οποίων οι δυνάμεις είχαν διαμορφωθεί και εξοπλιστεί από την πρώην Σοβιετική Ένωση.

Ενώ η ρωσική κατάληψη της Κριμαίας και μέρους της Ουκρανίας το 2014 θα έπρεπε να ήταν μια προειδοποίηση, το τελικό αποτέλεσμα ήταν μια έκκληση να δαπανηθεί το 2% του ΑΕΠ για την άμυνα χωρίς καμία ουσιαστική προσπάθεια σχεδιασμού δύναμης για τον προσδιορισμό των επιπέδων εθνικών δαπανών που χρειάζονταν πραγματικά και πρακτικά, καθώς και μια έκκληση να δαπανηθεί το 20% των αμυντικών δαπανών για εξοπλισμό χωρίς σαφείς προτεραιότητες, και παρά το γεγονός ότι τα κράτη μέλη όρισαν τις δαπάνες εξοπλισμού τους τόσο διαφορετικά που ένα φαινομενικά κοινό πρότυπο ήταν στατιστικά παράλογο.

Το αποτέλεσμα σήμερα είναι ότι το NATO των 30 (ή 32) κρατών αντιμετωπίζει τη Ρωσία, η οποία έχει ξεκινήσει τον πόλεμο στην Ουκρανία και παρά το ότι έχει σημειωθεί κάποια πραγματική πρόοδος στον συντονισμό και τη βελτίωση των δυνάμεων, πάρα πολλές κρίσιμες προκλήσεις δεν έχουν αντιμετωπιστεί. Οι λευκές βίβλοι της εθνικής άμυνας κάνουν σε μεγάλο βαθμό κάτι περισσότερο από το να εκπληρώνουν τα λόγια του NATO. Τα περισσότερα δημόσια έγγραφα εθνικής στρατηγικής αποτελούνται σε μεγάλο βαθμό από γενικούς στόχους και λίστες επιθυμιών χωρίς πραγματικά σχέδια, προτεραιότητες, λειτουργικά προγράμματα και εκτιμήσεις για τη σύνδεση της εθνικής στρατηγικής με τους αμυντικούς προϋπολογισμούς.

Επιπλέον, δεν υπήρξαν δημόσιες επίσημες εκτιμήσεις για το πώς το NATO συγκρίνεται με τη Ρωσία και τη Λευκορωσία -τον μόνο τρέχοντα πραγματικό στρατηγικό εταίρο της Ρωσίας σε στρατιωτικούς όρους. Όπως έδειξαν οι πρόσφατες αναφορές για τον πόλεμο της Ουκρανίας, οι περισσότερες δημόσιες αναφορές υπερεκτίμησαν έντονα τόσο το μέγεθος όσο και την πρόοδο των ρωσικών συμβατικών δυνάμεων, αλλά δεν υπάρχει σαφής εικόνα για το ποιες είναι πραγματικά αυτές οι δυνατότητες. Οι ειδικοί διαφωνούν επίσης έντονα ως προς το συγκριτικό μέγεθος των αμυντικών δαπανών της Ρωσίας έναντι του NATO.

Η έκδοση το 2022 του IISS Military Balance υπολογίζει τις ρωσικές αμυντικές δαπάνες από 62,2 έως 65,9 δισεκατομμύρια δολάρια και τον επίσημο αμυντικό προϋπολογισμό της Ρωσίας στα 45,8 δισεκατομμύρια δολάρια. Το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης (SIPRI) τοποθετεί τις ρωσικές δαπάνες στα 65,9 δισεκατομμύρια δολάρια και σημειώνει ότι, η γραμμή του προϋπολογισμού «εθνικής άμυνας», η οποία αντιπροσωπεύει τα τρία τέταρτα της εκτίμησης του SIPRI για τις συνολικές στρατιωτικές δαπάνες της Ρωσίας και περιλαμβάνει χρηματοδότηση για επιχειρησιακά έξοδα καθώς και για προμήθειες όπλων, αναθεωρήθηκε προς τα πάνω κατά τη διάρκεια του έτους. Από την αρχική αξία των 42,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων τον Δεκέμβριο του 2020, το κονδύλιο του προϋπολογισμού αυξήθηκε σε 48,4 δισεκατομμύρια δολάρια μέχρι το τέλος του 2021, αύξηση 14%, το οποίο πιθανότατα κατευθύνθηκε κυρίως σε πρόσθετα λειτουργικά έξοδα (SIPRI).

Η δυσκολία με αυτά τα στοιχεία είναι ότι μπορεί να μην λένε τίποτα ρεαλιστικό για τη ρωσική ικανότητα να χειραγωγεί την οικονομία της διοίκησης. Εάν ήταν ακριβείς, η Βρετανία από μόνη της θα υπερέβαινε τις αμυντικές δαπάνες της Ρωσίας για το 2021 με 68,4 δισεκατομμύρια δολάρια. Οι ΗΠΑ μόνες τους θα υπερέβαιναν τις δαπάνες του SIPRI για τις δαπάνες των ΗΠΑ (801 δισεκατομμύρια δολάρια) κατά έντεκα φορές και η Κίνα θα ξεπερνούσε την εκτίμηση του SIPRI των 293 δισεκατομμυρίων δολαρίων κατά 4,4 φορές.

Στην πράξη, οι τρέχουσες μη ταξινομημένες εκτιμήσεις των συνολικών ρωσικών δυνάμεων είναι πολύ υψηλές για να είναι προσιτές με τα επίπεδα δαπανών IISS και SIPRI, και είναι σαφές ότι το NATO και οι χώρες μέλη του πρέπει να κάνουν περισσότερα από το να μιλάνε για καθαρή αξιολόγηση και να συνδέουν πραγματικά τα σχέδια δυνάμεών τους και τα σχέδια αμυντικών δαπανών σε κάποια ρεαλιστική εκτίμηση της απειλής.

Είναι επίσης επικίνδυνο γιατί αυτό σημαίνει ότι οι αβεβαιότητες γύρω από την έκβαση του πολέμου στην Ουκρανία επιδεινώνονται από την έλλειψη αξιόπιστου σχεδιασμού δυνάμεων σε μια εποχή που όλα τα έθνη του NATO αντιμετωπίζουν έναν αυξανόμενο ανταγωνισμό μεταξύ στρατιωτικών δαπανών και πολιτικών δαπανών - ανταγωνισμός που επιδεινώνεται τα τελευταία τρία χρόνια και από την πανδημία του Covid-19 και εξαιτίας της σαφούς ανάδειξης της Ρωσίας ως συνεχιζόμενης απειλής πολέμου στην Ουκρανία. Τα περισσότερα από τα μεγάλα κράτη του NATO αντέδρασαν αρχικά στην εισβολή της Ρωσίας παρέχοντας μεγάλα ποσά βοήθειας στην Ουκρανία, και ορισμένες χώρες όπως η Γερμανία έχουν δεσμευτεί να αναπληρώσουν χρόνια περικοπών βίας και ετοιμότητας και χρόνια υποχρηματοδότησης.

Είναι ήδη σαφές, ωστόσο, ότι όλες οι χώρες του NATO αντιμετωπίζουν μεγάλες προκλήσεις πολιτικών δαπανών για την ανάκαμψη από τον αντίκτυπο του Covid-19 και ότι έχουν επίσης αντιμετωπίσει σημαντικές νέες πληθωριστικές πιέσεις εν μέρει λόγω των αυξήσεων του ενεργειακού κόστους που προέρχονται από τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία και επηρέασαν τις εξαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου. Γίνεται λιγότερο σαφές ότι θα συνεχίσουν να δαπανούν για την Ουκρανία εάν ο πόλεμος συνεχιστεί σε σοβαρό επίπεδο για αρκετά ακόμη χρόνια, και ακόμη λιγότερο σαφές ότι θα δαπανήσουν τόσο για την πραγματοποίηση κρίσιμων βελτιώσεων στις δυνάμεις τους όσο και για την υποστήριξη της Ουκρανίας. Επιπλέον, η ανάγκη να δαπανώνται για την εξεύρεση ενεργειακών υποκατάστατων του ρωσικού φυσικού αερίου και πετρελαίου, καθαρά ή μη εναλλακτικά καύσιμα, και για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, αυξάνει την πίεση για πρόσθετες πολιτικές δαπάνες. Η εθνική ασφάλεια αποτελεί κρίσιμη προτεραιότητα, αλλά οι δαπάνες για στρατιωτικές δυνάμεις εξακολουθούν να είναι μόνο μία προτεραιότητα μεταξύ πολλών.

Μέχρι στιγμής, ούτε η νέα στρατηγική του NATO ούτε κάποια σημαντική εθνική αμυντική λευκή βίβλος και εθνική στρατηγική έχει αρχίσει να αντιμετωπίζει αυτά τα ζητήματα ή τον σχεδιασμό των δυνάμεων του NATO με οποιονδήποτε σοβαρό τρόπο. Ταυτόχρονα, ωστόσο, θέτουν ορισμένους γενικούς στόχους – και όταν τους συνδυάζει κανείς με τα μαθήματα του πολέμου στην Ουκρανία και τις προόδους που σημειώνονται στον πόλεμο και τη στρατιωτική τεχνολογία, ορισμένες προτεραιότητες είναι σαφείς.

2.2.1 Μπορεί να αυξηθεί η Στρατηγική Αυτονομία της Ευρώπης χωρίς να υπομονευθεί ο ρόλος του NATO;

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδιώκουν να ενισχύσουν την οικονομική τους ανθεκτικότητα μειώνοντας την έκθεσή τους σε ξένες αλυσίδες εφοδιασμού, για παράδειγμα επενδύοντας στην κατασκευή ημιαγωγών, διασφαλίζοντας πρόσβαση σε κρίσιμα ορυκτά και αναπτύσσοντας τεχνολογία καθαρής ενέργειας. Αυτές οι προσπάθειες θα πρέπει να συντονιστούν και να δημιουργήσουν διακριτές ευκαιρίες για την αύξηση του διατλαντικού εμπορίου. Η πράσινη και η ψηφιακή επανάσταση θα διαμορφώσουν το μέλλον των εμπορικών πολιτικών. Πρόκειται για έναν πραγματικό τομέα όπου ο διάλογος και η αμοιβαία κατανόηση θα ήταν επωφελής και για τις δύο πλευρές.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επίσης επικεντρωθεί στην οικοδόμηση μιας εταιρικής σχέσης με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ παράλληλα εμπλέκει τις ισχυρές βιομηχανίες τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως η κορυφαία ρυθμιστική αρχή τεχνολογίας στον κόσμο, άνοιξε ένα νέο γραφείο στο Σαν Φρανσίσκο για να βελτιώσει τον συντονισμό με τη Silicon Valley. Κατά τη διάρκεια της ομιλίας της για την κατάσταση της Ένωσης, η Von der Leyen περιέγραψε πιθανές συνεργασίες Ευρωπαϊκής Ένωσης-ΗΠΑ για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας εξάπλωσης των κινεζικών επενδύσεων, τονίζοντας το πρόγραμμα Global Gateway της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Φαίνεται επομένως να υπάρχει ένα μοτίβο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επιδιώκει διακαώς να συνεργαστεί με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης Τραμπ, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρότεινε στρατηγικό διάλογο για την Κίνα και πρόσφερε ένα σύνολο προτάσεων συνεργασίας στην κυβέρνηση Μπάιντεν. Το Συμβούλιο Εμπορίου και Τεχνολογίας Ευρωπαϊκής Ένωσης και Η.Π.Α. έχει αποδειχθεί απίστευτα πολύτιμο, όπως και η συνεργασία για το κλίμα και τις κυρώσεις. Η κυβέρνηση Μπάιντεν έχει αναγνωρίσει τη στρατηγική αξία της δέσμευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι σχέσεις ΗΠΑ-Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ισχυρότερες από πριν, που ομολογουμένως ήταν ασθενέστερες.

Αλλά οι σχέσεις ΗΠΑ-Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να κάνουν ένα ακόμη βήμα προς τα εμπρός. Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες δεσμεύονται σε συνεργασίες με την Ευρώπη, θα πρέπει να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αυτή η δέσμευση θα βασιζόταν στην ικανότητα χάραξης πολιτικής της επιτροπής -ειδικά όταν πρόκειται για εμπόριο και επενδύσεις, ενώ θα αναβαθμίσει επίσης το προφίλ της Von der

Leyen. Με αυτόν τον τρόπο, οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να ενισχύσουν τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη χάραξη εξωτερικής πολιτικής. Η τομεακή δέσμευση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα μπορούσε επίσης να σπάσει τον κύκλο της ατελείωτης κριτικής για τις αμυντικές δαπάνες ως τον πυρήνα της συζήτησης. Αυτό θα μπορούσε να ανοίξει μια πιο πολυδιάστατη δέσμευση μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών που θα ταίριαζε καλύτερα στις προκλήσεις του εικοστού πρώτου αιώνα.

2.2.2 Αγαστή συνεργασία μεταξύ NATO και ΕΕ οδηγεί σε αυξημένη ή μειωμένη Ασφάλεια- Περίπτωση Ουκρανίας

Η σχέση της Ουκρανίας με τη Ρωσία, μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης (διαφωνία Κίεβου και Μόσχας), χαρακτηρίζεται από αστάθεια, μη κανονικότητα και σύγκρουση. Μεταξύ κάποιων άλλων προβλημάτων που έχουν εντείνει τις σχέσεις των δύο χωρών και διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο είναι η επίσημη διάθεση περιουσιακών στοιχείων και διαχείρισης του χρέους της Σοβιετικής Ένωσης, το σημαντικό ενεργειακό χρέος της Ουκρανίας, η επέκταση του NATO προς την ανατολή, η οριοθέτηση συνόρων μεταξύ των δύο κρατών και η κατάσταση της ρωσικής μειονότητας στην Ουκρανία (Sol'čanyk, 2001, σ. 9). Η Ρωσία χρησιμοποίησε τη «βίαιη εμφύλια σύγκρουση» σε χώρες του λεγόμενου Εγγύς Εξωτερικού ως μέσο για να επεκτείνει την επιρροή της στον μετασοβιετικό χώρο και ταυτόχρονα να μειώσει την επιρροή της Δύσης (Malyarenko and Wolff, 2018).

Η Μόσχα προτιμά μια σταθερή και φιλική γειτονιά και επιδιώκει να αποφύγει μια σταθερή αλλά εχθρική φιλοδυτική γειτονιά». Η ευπάθεια της Ουκρανίας προκύπτει από τις πιέσεις και ταυτόχρονες έλξεις που δέχεται από διάφορες κατευθύνσεις, για παράδειγμα την Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO από τα δυτικά και τη Ρωσία από τα ανατολικά. Για χρόνια, ο Mearsheimer υποστήριξε ότι οι ΗΠΑ, πιέζοντας να επεκτείνουν το NATO προς τα ανατολικά και να δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις με την Ουκρανία, αύξησαν την πιθανότητα πολέμου μεταξύ των δύο δυνάμεων με πυρηνικά όπλα και έθεσαν τις βάσεις για την επιθετική θέση του Βλαντιμίρ Πούτιν απέναντι στην Ουκρανία (Chotiner, 2022).

Αυτές οι πιέσεις συνδυάζονται με τις εσωτερικές προκλήσεις της Ουκρανίας, όπως είναι η κοινωνικοοικονομική κρίση, οι αδύναμοι θεσμοί και η εσωτερική διαίρεση. Η διαμαρτυρία στα τέλη του 2013 στην Ουκρανία ως αποτέλεσμα της άρνησης της κυβέρνησής της να υπογράψει μια νέα συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Ένωση όχι μόνο τράβηξε την παγκόσμια προσοχή αλλά πυροδότησε σημαντικά τις προκλήσεις για την κρατική της ιδιότητα του που οδήγησαν σε μεγαλύτερη εσωτερική αστάθεια (Dragneva-

Lewers & Wolczuk, 2016). Το αποτέλεσμα αυτής της διαμαρτυρίας δεν ήταν μόνο η απόδραση του προέδρου Βίκτορ Γιανουκόβιτς από την Ουκρανία αλλά και η κατοχή της Κριμαίας από τη Ρωσία και η διάδοση των αυτονομιστικών κινήσεων στο ανατολικό τμήμα της Ουκρανίας ως προσπάθεια προστασίας της εθνικής ρωσικής μειονότητας (Korovkin & Makarin, 2019).

Η κρίση του 2014 στην Ουκρανία οδήγησε στην ανατροπή του Προέδρου Βίκτορ Γιανουκόβιτς, ο οποίος ήταν σύμμαχος και υπέρμαχος των ρωσικών συμφερόντων, και στην υπογραφή εμπορικής συμφωνίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση ένταξης από την προσωρινή κυβέρνηση που ήταν φιλοδυτική, τον Φεβρουάριο και την κατάληψη από τη Ρωσία της Κριμαία τον Απρίλιο του ίδιου έτους. Μεταξύ 2014 και 2015 η Συμφωνία του Μινσκ, που σήμανε την κατάπαυση του πυρός, υπογράφηκε από τη Ρωσία, την Ουκρανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία· και τον Απρίλιο του 2019, ο Βολοντιμίρ Ζελένσκι, πρώην κωμικός, ψηφίστηκε Πρόεδρος της Ουκρανίας (Bigg, 2022).

Τον Ιανουάριο του 2021, ο πρόεδρος Ζελένσκι ζήτησε να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ με αποτέλεσμα η Ρωσία να συγκεντρώσει τα στρατεύματά της στα σύνορα με την Ουκρανία με τη δικαιολογία της άσκησης εκπαίδευσης. Ως εκ τούτου, μια αυξανόμενη ένταση μεταξύ των Δυτικών χωρών, της Ρωσίας και της Ουκρανίας οδήγησαν στην εισβολή της Ρωσίας -χαρακτηρίστηκε αρχικά ως «ειδικές στρατιωτικές επιχειρήσεις»- στην Ουκρανία στις 24 Φεβρουαρίου 2022. Σε απάντηση αυτής της πρόσφατης επίθεσης, οι δυτικοί σύμμαχοι της Ουκρανίας ανακοίνωσαν βαριές οικονομικές κυρώσεις στη Ρωσία όπως «περιορισμοί στην κεντρική τράπεζα της Ρωσίας και διώχνοντας βασικές τράπεζες από το κύριο παγκόσμιο σύστημα πληρωμών» (Aloisi & Daniel, 2022).

Τελικά, η επίθεση της Ρωσίας το 2022 στην Ουκρανία και ο έντονος οικονομικός αντίκτυπος στη Ρωσία λόγω των σφοδρών οικονομικών κυρώσεων που εξαπολύονται σε αυτήν, «δεν προκαλούν μόνο οικονομική καταστροφή στη Ρωσία του Προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν. Οι επιπτώσεις είναι επίσης απειλητικές για την παγκόσμια οικονομία, κλονίζοντας τις χρηματοπιστωτικές αγορές και κάνοντας τη ζωή πιο επικίνδυνη για όλους» (Wiseman, 2022).

Η Ρωσία και η Ουκρανία είναι σημαντικοί παίκτες στις εξαγωγές πετρελαίου, φυσικού αερίου, άνθρακα, σιταριού και άλλων προϊόντων της παγκόσμιας αγοράς. Ο Μαρκ Ζαντί, επικεφαλής οικονομολόγος στο Moody's Analytics αναφέρει ότι και οι δύο χώρες παράγουν το 70% του παγκόσμιου νέον, το οποίο είναι ζωτικής σημασίας αγαθό για

την παραγωγή ημιαγωγών. Οι τρέχουσες εξελίξεις οδήγησαν σε πανικό, συνδυαστικά με την τρέχουσα κρίση, καθώς τα έθνη και οι αυτοκινητοβιομηχανίες, ειδικά, έχουν ήδη δει μια σπανιότητα σε τσιπ υπολογιστών. Ο Zandi παρατηρεί εξίσου ότι και οι δύο χώρες είναι υπεύθυνες για το 13% της παγκόσμιας προσφοράς τιτανίου που χρησιμοποιείται στην κατασκευή επιβατικών αεροσκαφών καθώς και για το 30% του παγκόσμιου παλλαδίου που χρησιμοποιείται σε αυτοκίνητα, κινητά τηλέφωνα και οδοντικά σφραγίσματα. Αυτή η κρίση θα επηρεάσει την παγκόσμια αλυσίδα εφοδιασμού (Wiseman, 2022).

3. Πόλεμος Ουκρανίας

3.1 Μελέτη περίπτωσης της Ουκρανίας: ως υπόθεση εργασίας

Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2013, ο Σεργκέι Γκλάζεφ, σύμβουλος για την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση του Βλαντιμίρ Πούτιν, προειδοποίησε ότι η απόφαση της Ουκρανίας να υπογράψει μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με την Ευρωπαϊκή Ένωση θα προκαλούσε «πολιτική και κοινωνική αναταραχή» και «χάος», με τα «αποσχιστικά κινήματα» να χωρίζουν τις ρωσόφωνες ανατολικές και νότιες περιοχές μακριά από την υπόλοιπη χώρα (Walker, 2013). Δύο μήνες αργότερα, ο Ρώσος πρωθυπουργός Ντμίτρι Μεντβέντεφ αναφέρθηκε στην «τεκτονική διάσπαση που... απειλεί τη σταθερότητα και την ύπαρξη της Ουκρανίας ως κράτους».

Στις αρχές του 2014, οι ρωσικές δυνάμεις εισέβαλαν στη χερσόνησο της Κριμαίας και οι υποστηριζόμενοι από τη Ρωσία, ένοπλοι αυτονομιστές ξεσηκώθηκαν στην περιοχή Ντονμπάς της Ανατολής Ουκρανίας. Η Ρωσία προσάρτησε την Κριμαία, συνέχισε να υποστηρίζει τους αντάρτες στο Ντονμπάς, και τον Φεβρουάριο του 2022 εξαπέλυσε μια πλήρους κλίμακας εισβολή στην Ουκρανία. Ο Ρωσο-Ουκρανικός πόλεμος έχει φέρει στην Ευρωπαϊκή Ένωση μια θεμελιώδη και νέα πρόκληση. Αν και δεν πρόκειται για μια άμεση στρατιωτική επίθεση για την Ευρωπαϊκή Ένωση ή τα κράτη μέλη της, ξεκίνησε ως άμεση απάντηση στην Επανάσταση του Μαϊντάν, που αντιτάχθηκε στην ενσωμάτωση της Ουκρανίας στη ρωσοκρατούμενη Ευρασιατική Οικονομική Ένωση. Αυτό είχε ως επακόλουθο την εκδίωξη της φιλωρωσικής κυβέρνησης Γιανουκόβιτς και την υποστήριξη της ουκρανικής επιλογής να συνδεθεί στενότερα με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπλέον, ο πόλεμος αντιπροσωπεύει το αποκορύφωμα του ρωσικού ρεβιζιονισμού, ο οποίος απειλεί την κυριαρχία των πρώην Δημοκρατιών και συμμάχων της Σοβιετικής Ένωσης, και αντιτίθεται στην ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO, απορρίπτοντας τις αρχές της σύγχρονης ευρωπαϊκής συμμαχίας. Ο πόλεμος της Ουκρανίας αποτελεί την πιο

σημαντική στρατιωτική απειλή για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στη μεταψυχροπολεμική εποχή.

Οι ρωσικές επιθέσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως οριακό σοκ που αμφισβητεί την ταυτότητα, την αυτονομία και την ασφάλεια της πολιτικής κοινότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέτοιες επιθέσεις συνήθως πυροδοτούν διαδικασίες «εξωτερικού επαναπροσδιορισμού». Η εξωτερική ανασύνθεση συνίσταται στο αυξανόμενο κλείσιμο των εξωτερικών ορίων της ένωσης προς την επιτιθέμενη Ρωσία. Ωστόσο, η εξωτερική ανασύνθεση διαμορφώνεται σημαντικά από τη ρυθμιστική φύση της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία ο εκτελεστικός έλεγχος των συνόρων και των πόρων, που απαιτούνται για το σκοπό αυτό, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό στα κράτη μέλη. Εξάλλου, τα περισσότερα κράτη μέλη οργανώνουν τη συλλογική τους άμυνα και επενδύουν τη σχετική στρατιωτική ισχύ τους στο ΝΑΤΟ, και όχι στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Φαίνεται επομένως, ότι η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κρίση της Ουκρανίας θα είναι κατά κύριο λόγο στο ρυθμιστικό κλείσιμο έναντι της Ρωσίας και στο άνοιγμα έναντι της Ουκρανίας, των εξωτερικών της συνόρων.

Βέβαια, τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία και την Ουκρανία ήταν σε ένα παρόμοιο επίπεδο κλεισίματος πριν από τον πόλεμο. Από το 2014, παρατηρείται έντονη απόκλιση σε μια διπλή κίνηση αυξανόμενου κλεισίματος προς τη Ρωσία και ταυτόχρονο σταδιακό άνοιγμα προς την Ουκρανία. Ο αποκλεισμός της Ρωσίας και η ένταξη της Ουκρανίας συνοδεύτηκαν από μείωση και αύξηση των διασυνοριακών συναλλαγών, αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές ούτε στη διαμόρφωση των εσωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε στον έλεγχο των εξωτερικών της συνόρων. Περισσότερα από οκτώ χρόνια μετά την προσάρτηση της Κριμαίας και περισσότερο από μισό χρόνο μετά από τη ρωσική εισβολή, η κρίση στην Ουκρανία δεν έχει προκαλέσει συγκεντρωτισμό στη λήψη αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ούτε έχει προκαλέσει σημαντική διοικητική, οικονομική ή καταναγκαστική αναπτυξιακή ικανότητα σε επίπεδο Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ανταποκρίθηκε στη ρωσική πρόκληση σύμφωνα με το τυπικό θεσμικό υπόδειγμά της για ένα «ρυθμιστικό κράτος».

3.1.1 Θα ενώσει ή θα διχάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση

Καθώς ο πόλεμος βρίσκεται σε εξέλιξη και οι επιπτώσεις του στην Ευρωπαϊκή Ένωση εξακολουθούν να εκτυλίσσονται, είναι πολύ νωρίς για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με το αν θα την ενώσει ή θα την διχάσει. Μέχρι στιγμής, ωστόσο,

διαπιστώνουμε ότι ο Ρωσο-Ουκρανικός πόλεμος αναπλάθει την Ευρώπη, αλλά με διαφορετικό τρόπο από ό,τι υποδηλώνουν τόσο οι πολεμικές όσο και οι θεωρίες περί οικοδόμησης κράτους. Ούτε ο πόλεμος εγκαινίασε μια νέα εποχή οικοδόμησης ευρωπαϊκού κράτους, ούτε το κλείσιμο των εξωτερικών συνόρων πυροδότησε μια κίνηση προς την εσωτερική θεσμική εδραίωση. Ενώ η ρωσική εισβολή είχε σημαντικό αντίκτυπο στην οικοδόμηση της κοινότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι επιπτώσεις της στη δημιουργία ικανοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν ασήμαντες (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022).

Σύμφωνα με την ανάλυση του Bartolini (2005), ο οποίος επέκτεινε την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως μια νέα φάση στην πολιτική ανάπτυξη της Ευρώπης, ο έλεγχος των εξωτερικών ορίων μιας περιοχής και το κλείδωμα των παραγόντων και των πόρων ενισχύει τις ταυτότητες εντός της ομάδας και τη συμπεριφοριστική τους συμμόρφωση. Παράλληλα μειώνονται οι επιλογές των κοινωνικών παραγόντων, ώστε τελικά να αποσυρθούν από τις εδαφικές δημόσιες πολιτικές, αυξάνοντας τις πιέσεις για εδαφική και κοινωνική συνεργασία και εξασφαλίζοντας τους πόρους που απαιτούνται για αποτελεσματική συλλογική δράση. Η διευκόλυνση της εσωτερικής μάθησης και η οικοδόμηση εμπιστοσύνης, δημιουργεί ζήτηση για νομιμοποίηση και συμμετοχή στην πολιτική εξουσία. Στην προκειμένη περίπτωση, ο αποτελεσματικός έλεγχος των συνόρων και η συνακόλουθη μείωση των ευκαιριών εξόδου έθεσαν σε κίνηση μια αμοιβαία ενισχυτική διαδικασία πολιτικής δόμησης με την ενίσχυση της πολιτικής παραγωγής και την παροχή δημόσιων αγαθών (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022).

Θεσμικά εμπόδια για την έξοδο και είσοδο προσώπων και αντικειμένων όχι μόνο επηρεάζουν την εγγύτητα και την απόσταση, για την ένταξη ή τον αποκλεισμό αντίστοιχα, μεταξύ των πολιτικών κοινοτήτων και στις δύο πλευρές των συνόρων· αλλά επιπλέον διευκολύνουν ή εμποδίζουν τις διασυνοριακές επικοινωνίες και συναλλαγές που βοηθούν τη δημιουργία διακρατικών κοινοτήτων. Ταυτόχρονα τείνουν να υπονομεύουν την ταυτότητα, την αλληλεγγύη και την ασφάλεια των πολιτικών κοινοτήτων. Οι μαζικές εξοδοί και είσοδοι αποδυναμώνουν τους δεσμούς ταυτότητας, μειώνουν την προθυμία των ατόμων να συνεισφέρουν στο δημόσιο καλό και να εμπλακούν στην κοινωνική ανταλλαγή. Οποιαδήποτε εξήγηση για την ανάπτυξη των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αντίδραση σε στρατιωτικές διασυνοριακές κρίσεις, χρειάζεται να λάβει υπόψη την ιδιόμορφη προέλευση και τη φύση της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως «ρυθμιστικού κράτους» (Majone, 1996).

Μετά την αποτυχία της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας στα μέσα της δεκαετίας του 1950, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση άφησε το μονοπάτι του σχηματισμού ομοσπονδιακών πολιτικών, που χτίστηκε γύρω από κοινές στρατιωτικές ικανότητες. Στο εξής, η κοινή άμυνα των κρατών μελών οργανώθηκε μέσα από το NATO, ενώ οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες εστίασαν στην οικονομική ολοκλήρωση. Ως εκ τούτου, φαντάζει σχεδόν απίθανο η Ευρωπαϊκή Ένωση να αντιδράσει με συλλογικό τρόπο σε στρατιωτικές κρίσεις, όπως είναι ο Ρωσο-Ουκρανικός πόλεμος. Η αναμενόμενη απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κρίση της Ουκρανίας προβλέπεται έως και τη λήξη του πολέμου, να συνίσταται κυρίως στο ρυθμιστικό κλείσιμο και άνοιγμα των συνόρων, παρά σε αύξηση της υπερεθνικής αρχής και ικανότητας ελέγχου των υπερεθνικών εκτελεστικών συνόρων.

3.2 Δράσεις και Αντιδράσεις των χωρών στην Ευρώπη Πριν και Μετά την επέμβαση στην Ουκρανία

Οι γεωπολιτικές συνέπειες στον απόηχο της ρωσικής επίθεσης κατά της Ουκρανίας υπογράμμισαν για άλλη μια φορά ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση στην κοινή και συνεργατική ασφάλεια που να είναι χωρίς αποκλεισμούς. Τα διπλά μέτρα και τα δύο σταθμά στην εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι επιλεκτικοί επιθετικοί πόλεμοι σε μικρότερα κράτη από τις μεγάλες δυνάμεις έχουν οδηγήσει σε νομιμοποίηση πολυμερών θεσμών και σε έναν κόσμο ανασφαλή για όλους.

Όσον αφορά τη Ρωσία, οι κυρώσεις θα έχουν πολύ σοβαρό αντίκτυπο στην οικονομία και τον χρηματοπιστωτικό τομέα αυτής της χώρας. Παρά το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των ρωσικών αποθεματικών έχει παγώσει στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την G7, η κεντρική τράπεζα κατάφερε να σταθεροποιήσει τις χρηματοπιστωτικές αγορές με ένα συνδυασμό μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και αυστηρών μέτρων: έλεγχοι κεφαλαίων, έλεγχοι συναλλάγματος, ρυθμιστική χαλάρωση για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και διπλασιασμός του βασικού επιτοκίου πολιτικής. Οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προοπτικές είναι αρνητικές. Ως αποτέλεσμα του πολέμου και των κυρώσεων, η υπόλοιπη Ευρώπη αντιμετωπίζει μια έκρηξη του ήδη υψηλού πληθωρισμού. Αυτό θα επιβαρύνει τα πραγματικά εισοδήματα και θα μειώσει την οικονομική ανάπτυξη. Πολλές ευρωπαϊκές χώρες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στη Ρωσία για εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου: τα μερίδια εισαγωγών είναι πάνω από 75% στην Τσεχία, τη Λετονία, την Ουγγαρία, τη Σλοβακία και τη Βουλγαρία όσον αφορά το φυσικό αέριο. Σλοβακία, Λιθουανία, Πολωνία και Φινλανδία όσον αφορά το πετρέλαιο και το πετρέλαιο· και Κύπρος, Εσθονία, Λετονία, Δανία, Λιθουανία, Ελλάδα και Βουλγαρία όσον αφορά τα

στερεά καύσιμα. Εκτός από την ενέργεια, οι επιπτώσεις μέσω του εμπορίου για την υπόλοιπη Ευρώπη είναι πιθανό να είναι μικρές. Οι μη ενεργειακές εμπορικές και επενδυτικές σχέσεις μεταξύ της Ρωσίας και πολλών ευρωπαϊκών χωρών έχουν μειωθεί σε σημασία από το 2013.

3.2.1 Οι αντιδράσεις των ισχυρών κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία αμφισβήτησε την αποδεκτή διεθνή τάξη και είχε ως αποτέλεσμα την πρώτη ανάπτυξη του NATO, υπό την αρμοδιότητα της συλλογικής άμυνας. Το σοκ της επίθεσης της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, που ξεκίνησε στις 24 Φεβρουαρίου 2022, προκάλεσε μια αρχικά άνευ προηγουμένου ενότητα μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και NATO σχετικά με την καταδίκη αυτού του πολέμου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO συμφώνησαν γρήγορα σε διπλωματικές, πολιτικές και οικονομικές κυρώσεις. Αυτά ξεπέρασαν όλα τα τιμωρητικά μέτρα που επιβλήθηκαν σε ένα «αδίστακτο κράτος» τις προηγούμενες δεκαετίες. Ως γνωστόν, επεκτάθηκαν σε αποφάσεις με στόχο τον μαζικό περιορισμό των προμηθειών ενέργειας και των πρώτων υλών από τη Ρωσία σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Ορισμένες σημαντικές εταιρείες εγκατέλειψαν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα στη Ρωσία. Η ροή των επενδύσεων στη Ρωσία περιορίστηκε μαζικά. Μέσα σε εβδομάδες από την έναρξη του πολέμου, το εμπόριο μεταξύ των δυτικών χωρών και της Ρωσίας κατέρρευσε. Από τον Φεβρουάριο έως τον Μάρτιο, οι γερμανικές εξαγωγές στη Ρωσία μειώθηκαν κατά το ήμισυ. Ωστόσο, πολλές χώρες στην Ασία, την Αφρική και τη Νότια Αμερική δεν συμβιβάστηκαν με αυτήν την πολιτική κυρώσεων. Οι χώρες της ASEAN αντέδρασαν με συγκράτηση. Η αφήγηση, που προτάθηκε κυρίως από τις ΗΠΑ, ότι ο κόσμος βρισκόταν σε μια τελική μάχη μεταξύ δημοκρατίας και απολυταρχίας, δεν θεωρήθηκε ούτε αξιόπιστη ούτε σκόπιμη.

Ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO προσπαθούσαν να απομονώσουν πλήρως τη Ρωσία, παρασχέθηκε αμέσως τεράστια ανθρωπιστική, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη στην Ουκρανία. Αυτός είναι ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο οι ουκρανικές δυνάμεις ήταν εκπληκτικά επιτυχημένες στην αντίσταση απέναντι στα ρωσικά στρατεύματα. Για τη διατήρηση των λειτουργιών του κράτους, η Δύση δεσμεύτηκε να παρέχει πέντε δισεκατομμύρια ευρώ το μήνα και για μέτρα στρατιωτικής υποστήριξης, μόνο οι ΗΠΑ υποσχέθηκαν 33 δισεκατομμύρια δολάρια. Αυτή η δέσμευση είχε επίσης να κάνει με το γεγονός ότι η επιτυχής αντίσταση των ουκρανικών ενόπλων δυνάμεων άλλαξε τους πολεμικούς στόχους.

Διάφορες πρωτοβουλίες πάρθηκαν από τα ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη. Η γαλλική κυβέρνηση τον Απρίλιο και η ιταλική κυβέρνηση τον Μάιο του 2022, έδειξαν ότι ακόμη και στη Δύση υπήρχαν αυξανόμενες διαφορές στις αντιλήψεις για την πορεία της σύγκρουσης και τις συνέπειές της, καθώς και στις στρατηγικές για την αντιμετώπιση της κρίσης. Η ιταλική κυβέρνηση παρουσίασε μια πρόταση της οποίας η πολιτική ουσία είχε ήδη επισημανθεί ως πιθανή λύση από μια ολόκληρη σειρά ειδικών και πρώην πολιτικών τις εβδομάδες, μήνες και σε ορισμένες περιπτώσεις χρόνια πριν από την έναρξη του πολέμου, η οποία ήταν κατάπαυση του πυρός, αναγνώριση του καθεστώτος της Κριμαίας και των «λαϊκών δημοκρατιών» στα ανατολικά που δημιουργήθηκαν το 2014, αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από αυτές τις γραμμές, μια διεθνή διάσκεψη για τον καθορισμό μιας ευρωπαϊκής ειρηνευτικής τάξης στην οποία η Ουκρανία θα έπαιρνε ουδέτερη θέση.

Προς το παρόν, οι πολεμικοί στόχοι ήταν πολύ αντίθετοι για να χωρέσουν τέτοιες διπλωματικές πρωτοβουλίες. Επίσης, τρεις μήνες μετά την έναρξη του πολέμου, δεν μπορούσε να γίνει λόγος για εξάντληση εκ μέρους κανενός από τα αντιμαχόμενα μέρη. Ο πόλεμος έτσι εξελίχθηκε σε μια σύνθετη στρατιωτική σύγκρουση. Πρώτον, οι διαφωνίες για την κυριαρχία των εδαφών, οι διαμάχες μεταξύ του επιτιθέμενου και του αμυνόμενου ήταν μόνο η άμεσα αναγνωρίσιμη κατάσταση του τι συνέβαινε. Δεύτερον, επρόκειτο για έναν πόλεμο πληρεξουσίων από τη Ρωσία (με φιλορώσους Ουκρανούς αυτονομιστές) ενάντια στη μεγαλύτερη δυτική επιρροή στην Ουκρανία. Τρίτον, μέσα σε λίγες εβδομάδες, οι στρατιωτικές συγκρούσεις είχαν μεταλλαχθεί σε πόλεμο με αντιπροσώπους της Δύσης εναντίον της Ρωσίας. Και τέταρτον, ήταν μια εσωτερική ουκρανική, διεθνοποιημένη σύγκρουση που αφορούσε μια λίγο πολύ ισχυρή ουκρανική ή ρωσική ταυτότητα της Ουκρανίας. Τέλος, όλοι οι παράγοντες, ιδιαίτερα οι δυνάμεις που εμπλέκονται στην Ουκρανία καθώς και στη Ρωσία, αλλά και πολλοί πολιτικοί σε χώρες του ΝΑΤΟ, θεώρησαν τις διαφορές ως υπαρξιακό ζήτημα για τα αντίστοιχα συμφέροντα και πεποιθήσεις τους. Αυτό κατέστησε δύσκολη την εξεύρεση συμβιβασμού και λύσης μέσω διαπραγματεύσεων.

Ταυτόχρονα, η ευρεία υποστήριξη ενός αντίστοιχου ψηφίσματος στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών έδειξε ότι το ίδιο σκέφτηκε η συντριπτική πλειοψηφία στον κόσμο των κρατών. Ωστόσο, οι διαφορετικές εκτιμήσεις των γεγονότων και οι πολιτικές διαφορές ήταν εμφανείς από την αρχή όσον αφορά το ερώτημα πώς να απαντήσουμε με συγκεκριμένους όρους. Εκτός από διαφορετικά συμφέροντα, αυτό

σχετιζόταν και με διαφορετικούς φόβους και προσδοκίες σχετικά με τις συνέπειες του πολέμου.

3.3 Αξιολόγηση της παρούσας κατάστασης στην Ευρώπη και του πλαισίου ασφάλειας

Η απειλή του πολέμου είναι το πιο βαθύ οριακό σοκ στο οποίο μπορεί να υποβληθεί ένα πολιτικό σύστημα. Ο πόλεμος κατά της Ουκρανίας απείλησε όχι μόνο μια συνδεδεμένη χώρα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά έχει ερμηνευτεί ευρέως ως άμεση απειλή ειδικά για τα μέλη της Ανατολικής και Βόρειας Ευρώπης. Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι στιγμής φαίνεται να συνιστάται σε μια κανονιστική διαδικασία οικοδόμησης της κοινότητας.

Όπως αναμενόταν από τη θεωρία των συνόρων, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προσαρμόσει τα εξωτερικά της σύνορα ως απάντηση σε αυτό το εξωγενές σοκ. Γίνεται εύκολα φανερό ότι ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση κλείνει όλο και περισσότερο τα σύνορά της με τη Ρωσία, σταδιακά ανοίγει τα σύνορά της προς την Ουκρανία. Αναδεικνύοντας τη Ρωσία ως τον επιτιθέμενο και στηρίζοντας την Ουκρανία, η Ευρωπαϊκή Ένωση έκλεισε σταδιακά τα πρώην εν μέρει ανοιχτά οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά σύνορά της με τη Ρωσία (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022). Το έκανε μάλλον επιφυλακτικά το 2014, αλλά ακόμη πιο αποφασιστικά το 2022. Με τη σειρά της, η Ευρωπαϊκή Ένωση άνοιξε σταδιακά τα οικονομικά, πολιτικά, πολιτιστικά και τελικά και στρατιωτικά της σύνορα προς την Ουκρανία. Ένα πρώτο σημαντικό βήμα ήταν η έναρξη ισχύος της συμφωνίας σύνδεσης Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ουκρανίας το 2016-2017. Η ολοκληρωτική εισβολή της Ρωσίας το 2022 προανήγγειλε τότε ένα ολοκληρωμένο άνοιγμα σε όλα τα λειτουργικά σύνορα. Όσο και αν η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποκλείσει τη Ρωσία από την ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα, τόσο περισσότερο φαίνεται να «ανοίγει» προς την Ουκρανία, με αποκορύφωμα τον ορισμό της τελευταίας ως υποψήφιας για ένταξη χώρα τον Ιούνιο του 2022.

Στην Ανατολική Ευρώπη, η ρωσική εισβολή έβαλε τέλος στη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για εξωτερική διαφοροποίηση, μέσω της οποίας οι μετασοβιετικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας, επρόκειτο να επιδιώξουν ευέλικτη ενσωμάτωση με την Ευρωπαϊκή Ένωση για συγκεκριμένα θέματα κάτω από το όριο της ένταξης. Αντίθετα, ώθησε την Ευρωπαϊκή Ένωση να διακόψει τους δεσμούς της με τη Ρωσία και τον στενό της σύμμαχο τη Λευκορωσία, ενώ δεσμεύτηκε για την ενδεχόμενη ένταξη της

Ουκρανίας, της Μολδαβίας και της Γεωργίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει οριοθετήσει πιο έντονα τα όρια και έχει αυξήσει τη συνοριακή αντιστοιχία εντός της πολιτικής της κοινότητας.

Αλλά ο πόλεμος της Ρωσίας άλλαξε επίσης την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όσον αφορά την πολιτική ανάπτυξη για τη δημιουργία ικανοτήτων. Ωστόσο, το κλείσιμο των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία δεν συνοδεύτηκε από ταυτόχρονο εσωτερικό διαχωρισμό των συνόρων και αύξηση του υπερεθνικού ελέγχου. Τα σύνορα μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό ανεπηρέαστα από την κρίση στην περιοχή. Μέχρι στιγμής, ο πόλεμος δεν φαίνεται να είχε αισθητή επίδραση στη διαμόρφωση των εσωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην εξουσία και την ικανότητά της για έλεγχο των συνόρων (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022). Η ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να κλείνει και να ελέγχει τις συναλλαγές του με τον έξω κόσμο είναι η κεντρική προϋπόθεση για εσωτερική ανάπτυξη (Bartolini, 2005). Το εξωτερικό κλείσιμο, υπό αυτό το πρίσμα, επιτρέπει τον κοινωνικό μερισμό και την αποτελεσματική παραγωγή δημόσιων αγαθών. Αυτή η λογική ισχύει στη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και στην ανάπτυξη των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών. Ενώ ιστορικά η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει λειτουργήσει κατά κύριο λόγο ως θεσμικός παράγοντας για την απομάκρυνση των συνόρων του έθνους-κράτους, έχει αρχίσει να εδραιώνει σταδιακά τα εξωτερικά της όρια ως αντίδραση στην πολυεπίπεδη κρίση της δεκαετίας του 2010 (Schimmelfennig, 2021).

Οι μοναδικές αξιοσημείωτες εξαιρέσεις συνίστανται στον Κανονισμό Ασφάλειας Παροχής Αερίου του 2017, ο οποίος αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό βήμα προς τον εσωτερικό διαχωρισμό των συνόρων, απαιτώντας ενεργή αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την απόφαση της Δανίας να τερματίσει την εξαίρεση από την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας. Τελικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση αντέδρασε στην κρίση της Ουκρανίας, σύμφωνα με το μακροχρόνιο ρυθμιστικό της υπόδειγμα, αποφασίζει για το κλείσιμο των συνόρων, αλλά ο έλεγχός τους παραμένει πρωτίστως σε εθνικά χέρια. Τελικά, οι συγκεκριμένες διαπιστώσεις συνάδουν με την αναπτυξιακή πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως «ρυθμιστικό κράτος», και αρκετούς μήνες έπειτα από την εισβολή, φαίνεται οι προσδοκίες για συγκεντρωτική ανάπτυξη ικανοτήτων ως απάντηση σε στρατιωτικές απειλές, να μην έχουν ωριμάσει επαρκώς.

3.4 Προβλέψεις της μελλοντικής κατάστασης στην Ευρώπη και του πλαισίου ασφάλειας

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία πυροδότησε τη χειρότερη σύγκρουση στην Ευρώπη έπειτα από τους Βαλκανικούς πολέμους της δεκαετίας του 1990. Προκαλεί ανείπωτο ανθρώπινο πόνο, καταστροφή των υποδομών και πολιτισμικές και οικονομικές ζημιές. Πολλοί άνθρωποι συνεχίζουν να πεθαίνουν και οι ζωές εκατομμυρίων θα αλλάξουν για πάντα.

Η τρέχουσα κατάσταση μπορεί να συγκριθεί, ως οδηγός για το πόσο δεινά θα είναι τα αποτελέσματα. Σε στρατιωτικούς όρους, οι βαλκανικοί πόλεμοι παρέχουν κάποια βάση. Όσον αφορά τις κυρώσεις, το Ιράν μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός. Ωστόσο, η τρέχουσα κρίση είναι θεμελιωδώς χειρότερη από οποιοδήποτε από αυτά τα παραδείγματα. Σε στρατιωτικούς όρους, το γεγονός ότι η Ρωσία είναι πυρηνική δύναμη αυξάνει τα διακυβεύματα και καθιστά το σενάριο κρίσης κατηγορηματικά χειρότερο από οποιοδήποτε άλλο, τουλάχιστον από το 1989 και έπειτα. Εν τω μεταξύ, η αυστηρότητα των κυρώσεων σε μια οικονομία τόσο μεγάλη και σημαντική όσο η Ρωσία σημαίνει ότι η ο αντίκτυπος στις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες οικονομίες θα είναι πολύ μεγαλύτερος από ότι στην περίπτωση του Ιράν (Astrov et al., 2022).

Η προσπάθεια του Βλαντιμίρ Πούτιν να εξολοθρεύσει το ουκρανικό κράτος και το ουκρανικό έθνος και να ανατρέψει τη διεύρυνση της φιλελεύθερης ευρωπαϊκής διεθνούς κοινότητας και τάξης, έχει προκαλέσει γρήγορες και αποφασιστικές αλλαγές στις πολιτικές κλεισίματος των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι της Ρωσίας και της Ουκρανίας, σηματοδοτώντας μια σημαντική αλλαγή στην κοινοτικό κτίριο.

Το βασικό μοτίβο της απάντησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως απάντηση στον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο, κατ' αρχήν αφορά τις σχέσεις με τη Ρωσία. Τα σύνορα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας φαίνεται ότι θα κλείνουν όλο και περισσότερο και οι διασυνοριακές συναλλαγές θα μειώνονται. Στο αντίποδα, τα σύνορα Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ουκρανίας φαίνεται να γίνονται όλο και πιο ανοιχτά και οι διασυνοριακές συναλλαγές να αυξάνονται. Αντίστοιχα, και οι συμφωνίες σε διάφορα επίπεδα μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ουκρανίας αυξάνονται. Συνολικά, θα μπορούσε να λεχθεί ότι το κλείσιμο των συνόρων Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας είναι η κατοπτρική εικόνα του ανοίγματος των συνόρων Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ουκρανίας, υποδηλώνοντας τον αποκλεισμό της Ρωσίας από την ένταξη της Ουκρανίας στην πολιτική κοινότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022). Σχετικά με τα εσωτερικά σύνορα της

Ευρωπαϊκής Ένωσης και με τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα σύνορα με τη Ρωσία και την Ουκρανία φαίνεται να παραμένουν σε μεγάλο βαθμό σταθερά. Η πολιτική εξέλιξη ως αντίδραση στις ρωσικές επιθέσεις στην Ουκρανία, αλλάζει το περίγραμμα της πολιτικής κοινότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η ανάπτυξη ικανοτήτων απουσιάζει ή είναι αδύναμη (Freudlsperger and Schimmelfennig, 2022).

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο πόλεμος της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας έχει κλονίσει τον πυρήνα της ευρωπαϊκής μεταψυχροπολεμικής τάξης γκρεμίζοντας την πίστη των Ευρωπαίων για την ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων, το απαραβίαστο των συνόρων, την εμπιστοσύνη τους στην οικονομική ολοκλήρωση ως τρόπο υπέρβασης του διακρατικού ανταγωνισμού και την ελπίδα τους για μια φιλική συνύπαρξη μεταξύ Ευρώπης και Ρωσίας.

Υπάρχει τόση αβεβαιότητα και τόσα πολλά απρόοπτα που η πρόβλεψη είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αλλά το γεγονός ότι ο Ρώσος Πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν έχει δεσμευτεί σε αυτόν τον επιθετικό πόλεμο και φαίνεται ότι δεν μπορεί να υποχωρήσει, δείχνει ότι στην πράξη υπάρχουν μόνο δύο καταλήξεις: είτε να γίνει κάτι σαν ένας Νέος Ψυχρός Πόλεμος είτε να υπάρξει αλλαγή του καθεστώτος στη Ρωσία. Σήμερα, το πρώτο φαίνεται πιο πιθανό από το δεύτερο.

Σε κάθε περίπτωση οι οικονομικές και οι χρηματοοικονομικές συνέπειες για την Ευρώπη θα είναι βαθιές. Οι οικονομίες της Ρωσίας και της Ουκρανίας θα υποφέρουν μακράν περισσότερο. Η οικονομία της Ουκρανίας θα συρρικνωθεί έντονα, ένα μεγάλο μέρος των υποδομών της ήδη έχει καταστραφεί και εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει τη χώρα. Η Ρωσία θα υποστεί μεγάλη ύφεση και απότομη αύξηση του πληθωρισμού και θα υπάρξει σοβαρή πτώση του βιοτικού επιπέδου.

Η υπόλοιπη Ευρώπη, και ειδικά οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, αντιμετωπίζουν σημαντικά υψηλότερο πληθωρισμό και κάποιον οικονομικό αντίκτυπο. Ο επιθετικός αντίκτυπος σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση θα εξαρτηθεί επιπλέον από την προθυμία ή την επιτακτική πολιτική αναγκαιότητα να περικοπούν οι εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Εάν συμβεί αυτό, η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα υποφέρει και ίσως ανασταλεί σημαντικά.

Οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προοπτικές για την Ουκρανία, τη Ρωσία και την υπόλοιπη Ευρώπη έχουν αλλάξει ριζικά από τα γεγονότα των τελευταίων μηνών. Για την Ουκρανία, σε ένα σενάριο όπου ένα μέρος της χώρας παραμένει κατεχόμενο και το άλλο μέρος είναι ανεξάρτητο, τα οικονομικά αποτελέσματα θα είναι πολύ αποκλίνοντα. Ένα ανεξάρτητο τμήμα της Ουκρανίας θα έβλεπε πολλούς πρόσφυγες να επιστρέφουν, θα λάμβανε τεράστια δυτική οικονομική υποστήριξη και θα μπορούσε να προσβλέπει σε μεγαλύτερη ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντίθετα, το ρωσοκρατούμενο τμήμα της ανατολικής και νότιας Ουκρανίας θα ξαναχιζόταν πολύ πιο αργά, θα συνέχιζε να υποφέρει από την εξωτερική μετανάστευση και θα αποτελούσε μέρος ενός κόσμου που

κυριαρχείται από τη Ρωσία και που έχει απομονωθεί σχετικά από την παγκόσμια οικονομία, ενδεχομένως με εξαίρεση τους δεσμούς του με την Κίνα, οι οποίοι είναι φαίνεται δύσκολο να είναι υψηλής σημαντικότητας για αυτές τις περιοχές της Ουκρανίας.

Για τη Ρωσία, οι μεσοπρόθεσμες προοπτικές είναι ως επί το πλείστον αρνητικές. Λόγω των κυρώσεων, η ρωσική οικονομία θα χάσει την πρόσβασή της σε μεγάλο μέρος του ξένου κεφαλαίου και της δυτικής τεχνολογικής μεταφοράς, αυξάνοντας την οικονομική της υστέρηση σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτό θα αντισταθμιστεί εν μέρει -αλλά σε καμία περίπτωση πλήρως- από την αυξανόμενη ολοκλήρωση με τις μεγάλες ασιατικές οικονομίες, ιδιαίτερα την Κίνα. Τα πραγματικά εισοδήματα είναι πιθανό να μείνουν στάσιμα. Η ρωσική εισβολή φαίνεται επίσης ότι θα προοιωνίσει μια θεμελιώδη εκτόνωση 30 ετών οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Εκτός από τις σκληρές οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία, οι δυτικές εταιρίες εγκαταλείπουν μαζικά τη Ρωσία. Έτσι, φαίνεται πιθανό ότι, ακόμη κι αν οι κυρώσεις χαλαρώσουν κάποια στιγμή, το 2022 μπορεί να αποδειχθεί ότι ήταν το σημείο κομβικής σημασίας για την ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση με την ευρεία της έννοια.

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι υπάρχουν τέσσερις κύριοι τομείς διαρθρωτικών αλλαγών και μόνιμων επιπτώσεων για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρώπη ευρύτερα μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία. Πρώτον, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα ασχοληθεί πιο επισταμένα με την άμυνα. Δεύτερον, η πράσινη μετάβαση θα επιταχυνθεί. Τρίτον, η ευρύτερη ευρασιατική οικονομική ολοκλήρωση θα αποκατασταθεί, με τις όποιες διαδικασίες ολοκλήρωσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης να σταματούν, τουλάχιστον προσωρινά. Τέταρτον, οι προοπτικές ένταξης ορισμένων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσαν να βελτιωθούν και να ληφθούν μέτρα για να ενισχυθεί σημαντικά η συμμετοχή των υποψηφίων χωρών, και ορισμένων γειτονικών χωρών, ώστε να συμμετέχουν πληρέστερα στα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να αποκτήσουν πρόσθετη πρόσβαση σε οικονομική και τεχνική υποστήριξη πριν από την πλήρη ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή αντί της πλήρους ένταξης.

Η μελλοντική έρευνα των ακαδημαϊκών εννοιών, των θεωριών και των υποθέσεων από τον τομέα της δημόσιας διπλωματίας και της ταυτότητας του έθνους θα μπορούσαν να επανεξεταστούν, υπό το φως της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022. Τα νέα ερωτήματα εγείρουν πεδίο νέων ερευνών, τα οποία αναμένεται να αναδείξουν τους περίπλοκους ρόλους που διαδραματίζουν τα μέσα ενημέρωσης, η

επικοινωνία και η δημόσια διπλωματία στον πόλεμο της Ρωσίας με την Ουκρανία και γενικότερα στη στρατιωτική σύγκρουση. Αναμφίβολα ο Ρωσοουκρανικός πόλεμος είναι ένα σημαντικό παγκόσμιο γεγονός, το οποίο μπορεί να αμφισβητήσει τα θεμέλια της ακαδημαϊκής σκέψης, είτε σε μακροοικονομικό επίπεδο αντιπαλοτήτων των μεγάλων δυνάμεων, είτε σε μικροεπίπεδο που αφορά τα προσωπικά συναισθήματα και τα ψυχικά τραύματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Achkoski, J. (2020) *Defence education enhancement programme as vehicle to strengthen and stimulate cooperation between nato and partners*. Case studies – south Caucasus and Ukraine. DOI 10.31648/cetl.5503
- Aloisi, S., & Daniel, F. J. (Eds.). (2022, March 1). Timeline: The events leading up to Russia's invasion of Ukraine. Reuters. (Προσπελάστηκε στις 20-11-2022, Διαθέσιμο εδώ:
<https://www.reuters.com/world/europe/events-leading-up-russiasinvasion-ukraine-2022-02-28/>)
- Astrov, V., Ghodsi, M., Grieveson, R., Holzner, M., Kochnev, A., Landesmann, M., ... & Bykova, A. (2022). Russia's invasion of Ukraine: assessment of the humanitarian, economic, and financial impact in the short and medium term. *International Economics and Economic Policy*, 19(2), 331-381.
- Bigg, M. M. (2022, February 18). *A timeline of the tensions between Russia and Ukraine*. The New York Times. (Προσπελάστηκε στις 18-11-2022, Διαθέσιμο εδώ:
<https://www.nytimes.com/2022/02/18/world/europe/russia-ukrainetimeline.html>)
- Chaban, N., Elgström, O., (2021) *The Ukraine Crisis and EU Foreign Policy Roles, Images of the EU in the Context*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Chotiner, I. (2022). Why John Mearsheimer blames the US for the crisis in Ukraine. *The New Yorker*, 1.
- Cooley, A. and Nexon D. (2020), *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*. Oxford: Oxford University Press, XIX.
- Cross D., Karolewski I. (2021) *European-Russian Power Relations in Turbulent Times*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Dragneva-Lewers, R., & Wolczuk, K. (2016). *Ukraine between the Eu and Russia: The integration challenge*. Palgrave Macmillan UK.
- Ewers-Peters, N.M. (2021), Brexit's implications for EU– NATO cooperation: Transatlantic bridge no more?. *The British Journal of Politics and International Relations*, vol. 23, no. 4, pp. 576–592.
- Forsberg, T., Haukkala, H. (2016) *The European Union and Russia*. London: Palgrave Macmillan
- Freudlsperger, C. and Schimmelfennig, F. (2022) 'Rebordering Europe in the Ukraine War: community building without capacity building', *West European Politics*. doi: 10.1080/01402382.2022.2145542.
- Jones, L. (2022, February 25). *Ukraine conflict: Five ways life could get more expensive*. BBC News. Retrieved February 28, 2022, from <https://www.bbc.com/news/business-60509453>
- Korovkin, V., & Makarin, A. (2019, June 18). *Conflict and Inter-Group Trade: Evidence from the 2014 Russia Ukraine crisis*. SSRN. (Προσπελάστηκε στις 15-11-2022, Διαθέσιμο εδώ: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3397276)

- Kucera, T. (2017) 'What European army? Alliance, security community or postnational federation', *International Politics* 2017 56:3, 56(3), pp. 321–338. doi: 10.1057/S41311-017-0129-6.
- Lanktree, G. (2022, February 26). *Businesses in Britain, EU brace for impact of Ukraine conflict*. POLITICO. (Προσπελάστηκε στις 08-11-2022, Διαθέσιμο εδώ <https://www.politico.eu/article/businesses-in-britain-and-europe-brace-for-impact-of-ukraine-conflict/>)
- Malyarenko, T., & Wolff, S. (2018). The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas. *Post-Soviet Affairs*, 34(4), 191–212. <https://doi.org/10.1080/1060586x.2018.1425083>
- Mearsheimer, J. 2022. "Why American Power Endures: The US-led Order Isn't in Decline. Foreign Affairs", *In Foreign Affairs*, Nov/Dec 2022, vol: 101, Is: 6.
- Merand, F., S.C. Hofmann, and B. Irondelle. 2011. Governance and State Power: A Network Analysis of European Security. *Journal of Common Market Studies*. 49(1): 121–147.
- Prikhodko, O. V. (2022) 'Brexit's Implications for the Transatlantic Relationship', *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 92, pp. S133–S141. doi: 10.1134/S1019331622080093.
- Rees, W. (2017), America, Brexit, and the security of Europe, *The British Journal of Politics and International Relations*, vol. 19, no. 3, pp. 558–572.
- Sol'čanyk R. (2001). *Ukraine and Russia: The post-soviet transition*. Rowman & Littlefield.
- Siddi, M. (2022) 'The partnership that failed: EU-Russia relations and the war in Ukraine', *Journal of European Integration*, 44(6), pp. 893–898. doi: 10.1080/07036337.2022.2109651.
- United Kingdom Parliament. (2022, February 28). *Economic update: Ukraine crisis adds to inflationary pressures*. UK Parliament. (Προσπελάστηκε στις 08-11-2022, Διαθέσιμο εδώ <https://commonslibrary.parliament.uk/economic-updateukraine-crisis-adds-to-inflationary-pressures/>)
- Wiseman, P. (2022, March 2). *Economic dangers from Russia's invasion ripple across Globe*. AP NEWS. (Προσπελάστηκε στις 20-11-2022, Διαθέσιμο εδώ: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-vladimir-putin-coronavirus-pandemicbusiness-health-9478a9825c9abfde5f6505bd34b2998c>)

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Cordesman H. Anthony, NATO Force Planning and the Impact of the Ukraine War. Commentary in CSIS at: <https://www.csis.org/analysis/nato-force-planning-and-impact-ukraine-war>

NATO. (1949) Διαθέσιμο εδώ:

https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm. Ημερομηνία πρόσβασης 20-01-2023.

NATO. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>. Ημερομηνία πρόσβασης 25-02-2023.

OECD. <https://www.oecd.org/ukraine-hub/en/>. Ημερομηνία πρόσβασης 02-01-2023.

SIPRI, (2021) *Trends in world military expenditure*. Διαθέσιμο εδώ: https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf. Ημερομηνία πρόσβασης 10-12-2022.

The Guardian, (2015) Jean-Claude Juncker calls for EU army. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/jean-claude-juncker-calls-for-eu-army-european-commission-military>. Ημερομηνία πρόσβασης 27-12-2022.

Toygur, I. and Bergmann, M. (2022) *Who Should the United States Call in Europe? | Center for Strategic and International Studies, Center for Strategies & International Studies*. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.csis.org/analysis/who-should-united-states-call-europe>. Ημερομηνία πρόσβασης 20-01-2023.

UK in a Changing Europe. Rejoin vs stay out who has changed their mind about Brexit. Διαθέσιμο εδώ: https://ukandeu.ac.uk/rejoin-vs-stay-out-who-has-changed-their-mind-about-brexid/?mc_cid=ca4dfba7df&mc_eid=a344cd143d. Ημερομηνία πρόσβασης 27-12-2022.

von der Leyen, U. (2022) State of the Union address by President von der Leyen. Διαθέσιμο εδώ: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493. Ημερομηνία πρόσβασης 02-01-2023.

Βουλή του Ηνωμένου Βασιλείου, (2022) Economic update: Ukraine crisis adds to inflationary pressures. Available at: <https://commonslibrary.parliament.uk/economic-update-ukraine-crisis-adds-to-inflationary-pressures/>. Ημερομηνία πρόσβασης 03-01-2023.

Κυβέρνηση Ηνωμένου Βασιλείου, Ομιλία της Πρωθυπουργού Theresa May στη Διάσκεψη Ασφαλείας του Μονάχου τον Μάιο 2018. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-munich-security-conference-17-february-2018>. Ημερομηνία πρόσβασης 27-12-2022.